

الحمدالله رب العالمین والصلاة والسلام علی سید الانبیاء والمرسلین، محمد و آله الطیبین الطاهرین

واللعن علی اعدائهم اجمعین

یا ایها العزیز مسنا و اهلنا الضر و جئنا ببضاعه مزجاه فاوف لنا الکیل و تصدق علینا ان الله یجزی المتصدقین

الصحيح من التعقيبات

تعقيبات صحيح السند

https://eitaa.com/masire_feghahat

فهرست تفصیلی مطالب

فصل اول : تعقیبات مشترکه

گفتار اول: قرائت قرآن کریم

قرائت قرآن کریم مسلما یکی از عبادات است و بنا بر آنچه در معنای تعقیب گذشت بر قرائت قرآن بعد از نماز تعقیب صدق میکند پس عمومات استحباب تعقیبات شامل آن خواهد شد .

علاوه بر عمومات ادله خاصه ای نیز در مقام موجود است مانند روایت شریفی که ان شاء الله در تعقیبات مختصه نماز صبح خواهد آمد که قرائت 50 آیه از قرآن در آن روایت آمده است

البتته نسبت به قرائت بعضی از آیات خاص بعد از نماز ادله ای داریم :

مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ عَنْ حُمَيْدِ بْنِ زِيَادٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ الْحَسَنِ الْمِيثَمِيِّ عَنْ يَعْقُوبَ بْنِ شُعَيْبٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ ع قَالَ: لَمَّا أَمَرَ اللَّهُ هَذِهِ الْآيَاتِ أَنْ يَهْبِطْنَ إِلَى الْأَرْضِ- تَعَلَّقْنَ بِالْعَرْشِ وَ قُلْنَ أَيْ رَبِّ- إِلَى أَيْنَ تُهْبِطُنَا إِلَى أَهْلِ الْخَطَايَا وَ الذُّنُوبِ- فَأَوْحَى اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ إِلَيْهِنَّ اهْبِطْنَ- فَوَ عِزَّتِي وَ جَلَالِي لَا يَتْلُوكُنَّ أَحَدٌ مِنْ آلِ مُحَمَّدٍ- وَ شِيعَتِهِمْ فِي دُبُرِ مَا افْتَرَضْتُ عَلَيْهِ - إِلَّا نَظَرْتُ إِلَيْهِ بِعَيْنِي الْمَكْنُونَةِ فِي كُلِّ يَوْمٍ سَبْعِينَ نَظْرَةً- أَقْضِي لَهُ فِي كُلِّ نَظْرَةٍ سَبْعِينَ حَاجَةً- وَ قَبِلْتُهُ عَلَى مَا كَانَ فِيهِ مِنَ الْمَعَاصِي- وَ هِيَ أُمُّ الْكِتَابِ وَ شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لا إِلهَ إِلَّا هُوَ- وَ الْمَلائِكَةُ وَ أُولُوا الْعِلْمِ وَ آيَةُ الْكُرْسِيِّ وَ آيَةُ الْمُلْكِ[1].

ترجمه: از يعقوب بن شعيب از امام صادق (ع) فرمود: چون خدا عز و جل اين سه آيه را فرمان داد كه به زمين فرود آيند به عرش در آويختند و گفتند: پروردگارا به كجا ما را فرود مى‌كنى به سوى خطاكاران و گنه‌كاران؟ خدا عز و جل بدانها وحى كرد كه: فرود شويد، به عزّت و جلالم سوگند، كسى از خاندان محمد (ص) و شيعيانشان شما را هر روزه در دنبال نماز واجب نخواند جز اينكه به او نظر كنم (مقصود از واجب، پنجگانه شبانه روز است) در هر روزى هفتاد نظر مهرورزى و در هر نظرى هفتاد حاجت از او برآورم و با هر چه گناه دارد او را بپذيرم؛ و آن آيات عبارتند از امّ الكتاب (سوره حمد) و (18 سوره آل عمران): «گواه است خدا كه راستش اين است كه نيست شايسته پرستشى جز او و هم گواهند فرشته‌ها و دانشمندان»، و (255 سوره بقره): آية الكرسى، و (26 سوره آل عمران): آيه ملك[2].[1]

---

[1] الكافي (ط - الإسلامية)، ج2، ص: 620

[2] أصول الكافي / ترجمه كمره‌اى، ج6، ص: 445

گفتار دوم: دعا کردن

مسلما یکی از بارزترین مصادیق تعقیب دعا کردن است کما اینکه در تعریف لغوی و اصطلاحی بسیاری تعقیب را به دعا کردن بعد از نماز شرح داده بودند علاوه بر اینکه روایاتی نیز تشویق به دعای بعد از نماز میکنند

مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ بِإِسْنَادِهِ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ سَعِيدٍ عَنْ صَفْوَانَ عَنِ الْعَلَاءِ بْنِ رَزِينٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ أَحَدِهِمَا ع قَالَ: الدُّعَاءُ دُبُرَ الْمَكْتُوبَةِ أَفْضَلُ مِنَ الدُّعَاءِ دُبُرَ التَّطَوُّعِ- كَفَضْلِ الْمَكْتُوبَةِ عَلَى التَّطَوُّعِ[2].

دعا بعد از نماز واجب برتر است بر دعای بعد از نماز مستحب مانند برتری نماز واجب بر نماز مستحب

سند روایت بلا اشکال صحیح است و دلالت بر استحباب دعا بعد از فریضه روشن است.

مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ مُعَلَّى بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْوَشَّاءِ عَنْ أَبَانِ بْنِ عُثْمَانَ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ الْمُغِيرَةِ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ ع يَقُولُ إِنَّ فَضْلَ الدُّعَاءِ بَعْدَ الْفَرِيضَةِ- عَلَى الدُّعَاءِ بَعْدَ النَّافِلَةِ كَفَضْلِ الْفَرِيضَةِ عَلَى النَّافِلَةِ الْحَدِيثَ3.

ترجمه این روایت تقریبا مانند روایت سابق است[4]

---

[1] روایت موثقه است و مراد از حسن بن محمد همان ابن سماعه واقفی ثقه است

نکته: در مورد استحباب قرائت آیه الکرسی بعد از نماز روایات متعدد به صورت مرسله وارد شده است به عنوان نمونه جامع الأخبار(للشعیری)، ص: 45؛ مکارم الأخلاق، ص: 288؛ الدعوات (للراوندی) ، ص: 84؛ تفسیر الصافی، ج1، ص: 283؛ بحار الأنوار (ط - بیروت)، ج73، ص: 196؛ بحار الأنوار (ط - بیروت)، ج83، ص: 34و...

[2] *وسائل الشیعة؛ ج6، ص: 436*

[3] وسائل الشیعة، ج6، ص: 437

[4] همه افراد سند ثقه هستند بلا اشکال و فقط بحث در معلی بن محمد است که توثیق او طبق تحیق ثابت است.

مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ بِإِسْنَادِهِ عَنْ زُرَارَةَ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا جَعْفَرٍ ع يَقُولُ الدُّعَاءُ بَعْدَ الْفَرِيضَةِ أَفْضَلُ مِنَ الصَّلَاةِ تَنَفُّلًا- فَبِذَلِكَ جَرَتِ السُّنَّةُ[1].

ترجمه تقریبا مانند روایت سابق[2]

مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ عَنْ عَلِيِّ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ حَمَّادٍ عَنْ حَرِيزٍ عَنْ زُرَارَةَ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ ع قَالَ:
الدُّعَاءُ بَعْدَ الْفَرِيضَةِ أَفْضَلُ مِنَ الصَّلَاةِ تَنَفُّلًا
مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ بِإِسْنَادِهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَعْقُوبَ مِثْلَهُ [3]

سند بدون اشکال صحیح است

وَ بِإِسْنَادِهِ عَنْ حَمَّادِ بْنِ عِيسَى عَنْ عُبَيْدِ بْنِ زُرَارَةَ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ ع أَنَّهُ سَأَلَهُ عَنْ رَجُلَيْنِ قَامَ أَحَدُهُمَا يُصَلِّي حَتَّى أَصْبَحَ- وَ الْآخَرُ جَالِسٌ يَدْعُو أَيُّهُمَا أَفْضَلُ قَالَ الدُّعَاءُ أَفْضَلُ[4].

ترجمه: راوی پرسید که دو نفر یکی تا صبح به نماز می ایستد و دیگر نشسته و دعا میکند کدام یک افضل است حضرت فرمودند دعا افضل است.

دلالت: این روایت دلالتی بر استحباب دعا بعد از نماز ندارد و از عمومات استحباب دعا است و وجهی برای اینکه در ابواب تعقیب ذکر شده به نظر نرسید مگر اینکه از باب قاعده کلی استحباب عبادت بعد از نماز (اینجا هم ممکن است اشکال شود که استحباب دعا نیاز به این دلیل ندارد و ازمسلمات است و آیات قرآن نیز دال بر آن است)[5]

---

[1] وسائل الشیعة، ج6، ص: 437

[2] طریق صدوق رحمه الله به زراره چنین است :

و ما كان فيه عن زرارة بن أعين فقد رويته عن أبي- رضي اللّه عنه- عن عبد اللّه ابن جعفر الحميريّ، عن محمّد بن عيسى بن عبيد؛ و الحسن بن ظريف؛ و عليّ بن إسماعيل بن عيسى كلّهم عن حمّاد بن عيسى، عن حريز بن عبد اللّه، عن زرارة بن أعين[2]

اصح این است که روایت معتبره است زیرا وثاقت محمد بن عیسی بن عبید قبلا بیان شد همچنین حسن بن ظریف و علی بن اسماعیل السندی توثیق خاص دارند.

[3] وسائل الشیعة، ج6، ص: 437

[4] وسائل الشیعة، ج6، ص: 437

[5] سند شیخ قدس سره به حماد اینگونه است :

ادعیه خاص

مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ عَنْ عَلِيِّ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ حَمَّادِ بْنِ عِيسَى عَنْ حَرِيزٍ عَنْ زُرَارَةَ قَالَ: قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ ع لَا تَنْسَوُا الْمُوجِبَتَيْنِ أَوْ قَالَ- عَلَيْكُمْ بِالْمُوجِبَتَيْنِ فِي دُبُرِ كُلِّ صَلَاةٍ- قُلْتُ وَ مَا الْمُوجِبَتَانِ قَالَ- تَسْأَلُ اللَّهَ الْجَنَّةَ وَ تَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ النَّارِ.

وَ رَوَاهُ الشَّيْخُ بِإِسْنَادِهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَعْقُوبَ وَ رَوَاهُ الصَّدُوقُ فِي مَعَانِي الْأَخْبَارِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ سَعْدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ يَعْقُوبَ بْنِ يَزِيدَ عَنْ حَمَّادٍ مِثْلَهُ 1.

ترجمه: موجبتین را فراموش نکنید یا فرمود بر شما باد به موجبتین بعد از هر نماز . (راوی) پرسیدم موجبتین چیست؟ فرمود از خدا درخواست بهشت کنی و به او از آتش پناه بری.

در مجمع البحرین توضیح داده است موجبه به صیغه اسم فاعل یا مفعول چیزیست که موجب حصول مضومنش میشود یا چیزی که شارع آن را ایجاب کرده یعنی مستحب موکد قرار داده و از آن تعبیر به وجوب کرده است.

أخبرنا بها عدة من أصحابنا عن أبی المفضل عن ابن بطة عن أحمد بن أبی عبد الله عن أبیه عن حماد. و رواه ابن بطة عن أحمد بن محمد بن عیسی عن عبد الرحمن بن أبی نجران و علی بن حدید عن حماد بن عیسی. و أخبرنا ابن أبی جید عن ابن الولید عن الصفار عن محمد بن أبی الصهبان عن أبی القاسم الکوفی عن إسماعیل بن سهل عن حماد٥.

بنا بر نظر صحیح بررسی طرق به کتب شرط نیست و این طرق برای مجرد تیمن و تبرک و الحاق مراسیل به مسندات هستند ولی اگر کسی بررسی آن را لازم بداند طریق مذکور از چندین جهت اشکال دارد حداقل اینکه دو طریق اول ضعیف است به وجود ابن بطه و طریق سوم نیز حداقل آن این است که اسماعیل بن سهل ضعیف است.

ولی بنا بر نظر صحیح چون طرق تشریفاتی هستند٥ روایت صحیحه است.

[1] وسائل الشيعة، ج6، ص: 465

بصيغة اسم الفاعل أو المفعول، أى اللتان يُوجِبَانِ حصول مضمونهما، أو اللتان أَوْجَبَهُمَا الشارع، أى استحبهما استحبابا مؤكدا، فعبر عنه بِالْوُجُوبِ كما يقال للرجل" حقك علىَ وَاجِبٌ"[1]

روايت صحيحه است بلا اشكال

مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ فِي الْخِصَالِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ زِيَادِ بْنِ جَعْفَرٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ عَائِذٍ الْأَحْمَسِيِّ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ ع قَالَ: أَرْبَعَةٌ أُعْطُوا سَمْعَ الْخَلَائِقِ النَّبِيُّ ص وَ الْحُورُ الْعِينُ- وَ الْجَنَّةُ وَ النَّارُ فَمَا مِنْ عَبْدٍ يُصَلِّي عَلَى النَّبِيِّ ص- أَوْ يُسَلِّمُ عَلَيْهِ إِلَّا بَلَغَهُ ذَلِكَ وَ سَمِعَهُ- وَ مَا مِنْ أَحَدٍ قَالَ اللَّهُمَّ زَوِّجْنِي- مِنَ الْحُورِ الْعِينِ إِلَّا سَمِعْنَهُ وَ قُلْنَ- يَا رَبَّنَا إِنَّ فُلَاناً قَدْ خَطَبَنَا إِلَيْكَ فَزَوِّجْنَا مِنْهُ- وَ مَا مِنْ أَحَدٍ يَقُولُ اللَّهُمَّ أَدْخِلْنِي الْجَنَّةَ- إِلَّا قَالَتِ الْجَنَّةُ اللَّهُمَّ أَسْكِنْهُ فِيَّ- وَ مَا مِنْ أَحَدٍ يَسْتَجِيرُ بِاللَّهِ مِنَ النَّارِ- إِلَّا قَالَتِ النَّارُ يَا رَبِّ أَجِرْهُ مِنِّي2.

ترجمه: این روایت مانند سابق است و فقط پیامبر صلی الله علیه و آله اضافه شده است که بنده ای نیست که بر ایشان صلوات بفرستد مگر اینکه به حضرت ایشان میرسد[3]

دلالت: این روایت ربطی به بحث تعقیبات ندارد و وجه وقوع آن در این ابواب معلوم نشد مگر گفته شود اطلاق احوالی شامل تعقیب است.

وَ فِي كِتَابِ فَضْلِ الشِّيعَةِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ سَعْدٍ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ فَضَّالٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْفَضْلِ عَنْ أَبِي حَمْزَةَ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ ع يَقُولُ إِذَا قَامَ الْمُؤْمِنُ فِي الصَّلَاةِ- بَعَثَ اللَّهُ الْحُورَ الْعِينَ حَتَّى يَحْدِقْنَ بِهِ- فَإِذَا انْصَرَفَ وَ لَمْ يَسْأَلِ اللَّهَ- مِنْهُنَّ شَيْئاً (انْصَرَفْنَ مُتَعَجِّبَاتٍ).4

---

[1] مجمع البحرين، ج2، ص: 180

[2] وسائل الشيعة، ج6، ص: 466

[3] همه افراد سند ثقه هستند بلا شک و فقط در عائذ اشکال است که در توثیق او میتوان به روایت ابن ابی عمیر از او تمسک نمود .

[4] وسائل الشيعة، ج6، ص: 466

وَ رَوَاهُ ابْنُ فَهْدٍ فِي عُدَّةِ الدَّاعِي عَنْ أَبِي حَمْزَةَ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ ع مِثْلَهُ. 1

ترجمه مضمونی: هنگامی که مومن به نماز می ایستد خداوند حور العین را میفرستد تا گرد او آیند پس اگر منصرف شود و از خدای متعال درخواست حور نکند حور بازمیگردند درحالی که متعجب هستند.

احْمَدُ بْنُ فَهْدٍ فِي عُدَّةِ الدَّاعِي عَنْ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ ع قَالَ: أُعْطِيَ السَّمْعَ أَرْبَعَةٌ النَّبِيُّ ص وَ الْجَنَّةُ- وَ النَّارُ وَ الْحُورُ الْعِينُ- فَإِذَا فَرَغَ الْعَبْدُ مِنْ صَلَاتِهِ فَلْيُصَلِّ عَلَى النَّبِيِّ ص- وَ لْيَسْأَلِ اللَّهَ الْجَنَّةَ وَ لْيَسْتَجِرْ بِاللَّهِ مِنَ النَّارِ- وَ يَسْأَلُ اللَّهَ أَنْ يُزَوِّجَهُ الْحُورَ الْعِينَ- فَإِنَّهُ مَنْ صَلَّى عَلَى النَّبِيِّ ص رُفِعَتْ دَعْوَتُهُ- وَ مَنْ سَأَلَ اللَّهَ الْجَنَّةَ قَالَتِ الْجَنَّةُ يَا رَبِّ- أَعْطِ عَبْدَكَ مَا سَأَلَ- وَ مَنِ اسْتَجَارَ بِاللَّهِ مِنَ النَّارِ قَالَتِ النَّارُ يَا رَبِّ- أَجِرْ عَبْدَكَ مِمَّا اسْتَجَارَكَ مِنْهُ- وَ مَنْ سَأَلَ الْحُورَ الْعِينَ- قُلْنَ يَا رَبِّ أَعْطِ عَبْدَكَ مَا سَأَلَ.

وَ رَوَاهُ الصَّدُوقُ فِي (الْخِصَالِ) بِإِسْنَادِهِ الْآتِي عَنْ عَلِيٍّ ع فِي حَدِيثِ الْأَرْبَعِمِائَةِ مِثْلَهُ2.3

---

[1] احمد بن محمد در سند مردد است بین ابن خالد برقی و ابن عیسی اشعری که هردو از علمای شیعه هستند اشکال سند فقط در محمد بن فضل است که شیخ قدس سره او را تضعیف نموده است ولی در مقابل هم بزنطی و هم صفوان از او روایت نقل کرده اند و کثرت روایت اجلا نیز دارد پس اگر توثیق را ترجیح بر تضعیف بدهیم مخصوصا اینکه خود شیخ قدس سره میفرماید رمی به غلو میشده و احتمال میدهیم تضعیف او نیز ناشی از همین مطلب باشد این روایت معتبر است .

[2] وسائل الشيعة، ج6، ص: 467

[3] سند خصال به روایت اربعمائه اینگونه است :

حَدَّثَنَا أَبِی رَضِیَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ حَدَّثَنَا سَعْدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ حَدَّثَنِی مُحَمَّدُ بْنُ عِیسَی بْنِ عُبَیْدٍ الْیَقْطِینِیُّ عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ یَحْیَی عَنْ جَدِّهِ الْحَسَنِ بْنِ رَاشِدٍ عَنْ أَبِی بَصِیرٍ وَ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ ع قَالَ حَدَّثَنِی أَبِی عَنْ جَدِّی عَنْ آبَائِهِ ع أَنَّ أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ ع عَلَّمَ أَصْحَابَهُ فِی مَجْلِسٍ وَاحِدٍ أَرْبَعَمِائَةِ ...[۳]

اقوی این است که روایت صحیحه میباشد زیرا محمد بن عیسی بن عبید بنا بر آنچه گذشت ثقه است همچنین قاسم بن یحیی به علت اکثار روایت محمد بن عیسی بن عبید و اعتماد

ترجمه: به چهار چیز شنوایی داده شده: پیامبر، بهشت، دوزخ و حور العین، پس هنگامی که بنده نمازش به پایان رسید باید به همراه پیامبر (ص) صلوات بفرستد و از خدا بهشت درخواست کند و به خدا از آتش پناه ببرد و از او بخواهد که حور العین را به همسری او درآورد؛ زیرا کسی که به پیامبر خدا (ص) صلوات بفرستد پیامبر (ص) صلواتش را می‌شنود و دعای او به بالا برده می‌شود و کسی که از خدا بهشت در خواست کند، بهشت می‌گوید: پروردگار من! آنچه بنده‌ات خواست، به او عطا کن و کسی که از آتش پناه ببرد، آتش گوید: ای پروردگار من! بنده‌ات را از آنچه که به تو پناه آورد پناهش ده و کسی که حور العین بخواهد، آنها می‌گویند: خداوندا! آنچه بنده‌ات خواست به او عطا کن. غنا (ساز و آواز) نوحه‌سرایی شیطان به خاطر بهشت است[1].

مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ عَنْ عَلِيِّ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ حَمَّادٍ عَنْ حَرِيزٍ عَنْ زُرَارَةَ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ ع قَالَ: أَقَلُّ مَا يُجْزِيكَ مِنَ الدُّعَاءِ بَعْدَ الْفَرِيضَةِ أَنْ تَقُولَ- اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ مِنْ كُلِّ خَيْرٍ أَحَاطَ بِهِ عِلْمُكَ- وَ أَعُوذُ بِكَ مِنْ كُلِّ شَرٍّ أَحَاطَ بِهِ عِلْمُكَ- اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ عَافِيَتَكَ فِي أُمُورِي كُلِّهَا- وَ أَعُوذُ بِكَ مِنْ خِزْيِ الدُّنْيَا وَ عَذَابِ الْآخِرَةِ.

وَ رَوَاهُ الصَّدُوقُ مُرْسَلًا نَحْوَهُ وَ رَوَاهُ فِي مَعَانِي الْأَخْبَارِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ سَعْدٍ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ بِإِسْنَادٍ مُتَّصِلٍ عَنِ الصَّادِقِ ع وَ رَوَاهُ الشَّيْخُ بِإِسْنَادِهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَعْقُوبَ مِثْلَهُ[2][3]

ترجمه: کمترین چیزیکه مجزی از دعای بعد از نماز واجب است این است که بگویی «بار خدایا! راستی من از تو خواهم از هر خوبی که دانشت فرا گرفته و به تو پناهم (صحیح پناه میبرم است) از

احمد بن محمد بن عیسی به او ثقه است و به تضعیف ابن غضائری اعتنا نمیشود اما حسن بن راشد ثقه است به علت روایت ابن ابی عمیر از او و افراد دیگر سند جای اشکال نمیباشند .

[1] الخصال / ترجمه جعفری، ج2، ص: 475

[2] وسائل الشيعة؛ ج6، ص: 469

[3] سند کلینی قدس سره صحیح است بلا اشکال اما سند صدوق قدس سره بیان نشده که چه کسانی هستند و به ذکر اسناد متصل اکتفا شده است .

هر بدی که دانشت فرا گرفته، بار خدایا! از تو خواهم عافیت در همه امورم و به تو پناهم از رسوائی در دنیا و از عذاب در آخرت[1].

وَ (محمد بن یعقوب) عَنْ عَلِيِّ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ مَهْزِيَارَ قَالَ كَتَبَ مُحَمَّدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ إِلَى أَبِي الْحَسَنِ ع- إِنْ رَأَيْتَ يَا سَيِّدِي أَنْ تُعَلِّمَنِي دُعَاءً أَدْعُو بِهِ- فِي دُبُرِ صَلَوَاتِي يَجْمَعُ اللَّهُ لِي بِهِ خَيْرَ الدُّنْيَا وَ الْآخِرَةِ- فَكَتَبَ ع تَقُولُ أَعُوذُ بِوَجْهِكَ الْكَرِيمِ- وَ عِزَّتِكَ الَّتِي لَا تُرَامُ- وَ قُدْرَتِكَ الَّتِي لَا يَمْتَنِعُ مِنْهَا شَيْءٌ- مِنْ شَرِّ الدُّنْيَا وَ الْآخِرَةِ وَ شَرِّ الْأَوْجَاعِ كُلِّهَا.[2]

ترجمه مضمونی: ای آقای من اگر صلاح بدانی به من دعایی بیاموزی که بعد از نمازهایم بخوانم تا خدا خیر دنیا و آخرت را برایم جمع کند حضرت نوشتند میگویی اعوذ ....[3]

وَ (محمد بن یعقوب) عَنْ عَلِيِّ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ حَمَّادِ بْنِ عُثْمَانَ عَنْ سَيْفِ بْنِ عَمِيرَةَ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ ع يَقُولُ جَاءَ جَبْرَئِيلُ إِلَى يُوسُفَ وَ هُوَ فِي السِّجْنِ- فَقَالَ لَهُ يَا يُوسُفُ قُلْ فِي دُبُرِ كُلِّ صَلَاةٍ- اللَّهُمَّ اجْعَلْ لِي (مِنْ أَمْرِي) فَرَجاً وَ مَخْرَجاً- وَ ارْزُقْنِي مِنْ حَيْثُ أَحْتَسِبُ وَ مِنْ حَيْثُ لَا أَحْتَسِبُ.

وَ رَوَاهُ الصَّدُوقُ مُرْسَلًا وَ رَوَاهُ فِي الْمَجَالِسِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُوسَى بْنِ الْمُتَوَكِّلِ عَنْ عَلِيِّ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ حَمَّادِ بْنِ عُثْمَانَ عَنْ مِسْمَعٍ أَبِي سَيَّارٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ ع مِثْلَهُ إِلَّا أَنَّهُ قَالَ كُلِّ صَلَاةٍ مَفْرُوضَةٍ وَ قَالَ فِي آخِرِهِ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ[4]

---

[1] أصول الکافی / ترجمه کمره‌ای، ج6، ص: 325 (با کمی تغییر)

[2] وسائل الشیعة، ج6، ص: 471

[3] بنا بر توثیق سهل بن زیاد به علت روایت بالای کلینی رحمه الله در کافی از او که نشان از وثوق کلینی رحمه الله نسبت به سهل دارد روایت صحیحه است و تضعیفات وارد در مورد سهل با وجود قرائن حمل بر اتهام غلو میشود.

[4] وسائل الشیعة، ج6، ص: 472

ترجمه: جبرئیل به نزد یوسف در هنگامی که در چاه بود آمد و گفت این یوسف بعد از هر نماز بگو...

مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ بِإِسْنَادِهِ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ سَعِيدٍ عَنِ النَّضْرِ بْنِ سُوَيْدٍ وَ الْحَسَنِ بْنِ سَعِيدٍ عَنْ زُرْعَةَ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ ع قَالَ: قُلْ بَعْدَ التَّسْلِيمِ اللَّهُ أَكْبَرُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ- وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَ لَهُ الْحَمْدُ- يُحْيِي وَ يُمِيتُ وَ هُوَ حَيٌّ لَا يَمُوتُ- بِيَدِهِ الْخَيْرُ وَ هُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ- لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ صَدَقَ وَعْدَهُ- وَ نَصَرَ عَبْدَهُ وَ هَزَمَ الْأَحْزَابَ وَحْدَهُ- اللَّهُمَّ اهْدِنِي لِمَا اخْتُلِفَ فِيهِ مِنَ الْحَقِّ بِإِذْنِكَ- إِنَّكَ تَهْدِي مَنْ تَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ[2][3]

بعد از سلام دادن بگو الله اکبر...

احْمَدُ بْنُ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ الْبَرْقِيُّ فِي الْمَحَاسِنِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ صَفْوَانَ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَمَّارٍ قَالَ: قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ ع مَنْ قَالَ بَعْدَ فَرَاغِهِ (محاسن : الفريضه[4]) مِنَ الصَّلَاةِ قَبْلَ أَنْ تَزُولَ رُكْبَتُهُ- أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ- إِلَهاً وَاحِداً أَحَداً صَمَداً لَمْ يَتَّخِذْ صَاحِبَةً وَ لَا وَلَداً- عَشْرَ مَرَّاتٍ مَحَا اللَّهُ عَنْهُ أَرْبَعِينَ أَلْفَ أَلْفِ سَيِّئَةٍ- وَ كَتَبَ لَهُ أَرْبَعِينَ أَلْفَ أَلْفِ حَسَنَةٍ- وَ كَانَ مِثْلَ مَنْ قَرَأَ الْقُرْآنَ اثْنَتَيْ عَشْرَةَ مَرَّةً- ثُمَّ الْتَفَتَ إِلَيَّ فَقَالَ أَمَّا أَنَا فَلَا تَزُولُ رُكْبَتِي- حَتَّى أَقُولَهَا مِائَةَ مَرَّةٍ وَ أَمَّا أَنْتُمْ فَقُولُوهَا عَشْرَ مَرَّاتٍ[5].

ترجمه: هرکس بعد از فراغ از نماز قبل از جابه جا شدن زانویش بگوید ده مرتبه اشهد ... خداوند چهل میلیون کناه او را محو کند و برای او چهل میلیون حسنه بنویسد و مانند این باشد که قرآن را

---

[1] روایت معتبر است بلا اشکال بلکه صحیحه است و واقفی بودن سیف بن عمیره اشتباه است و همانطور که در معجم رجال الحدیث آمده است وقف او بلکه حتی ادراک امام رضا علیه السلام نسبت به او از کسی نقل نشده است و احتمالا کلام ابن شهر آشوب رحمه الله یا از سهو قلم است یا اشتباه نساخ.

[2] وسائل الشيعة، ج6، ص: 472

[3] به علت واقفی بودن زرعه روایت موثقه است .

[4] المحاسن (للبرقى)، ج1، ص: 51

[5] وسائل الشيعة، ج6، ص: 473

12 مرتبه خوانده است سپس به من توجه کرد و فرمود من زانویم جابه جا نمیشود تا اینکه صد مرتبه بگویم ولی شما ده مرتبه بگویید.[1]

سلام و صلوات بر پیامبر صلی الله علیه و آله

وَ (عبد الله بن جعفر الحمیری) عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي نَصْرٍ عَنْ أَبِي الْحَسَنِ الرِّضَا ع قَالَ: قُلْتُ لَهُ كَيْفَ الصَّلَاةُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ ص فِي دُبُرِ الْفَرِيضَةِ - وَ كَيْفَ السَّلَامُ عَلَيْهِ فَقَالَ ع تَقُولُ- السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَ رَحْمَةُ اللَّهِ وَ بَرَكَاتُهُ- السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا مُحَمَّدَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ- السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا خِيَرَةَ اللَّهِ السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا حَبِيبَ اللَّهِ- السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا صَفْوَةَ اللَّهِ السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا أَمِينَ اللَّهِ- أَشْهَدُ أَنَّكَ رَسُولُ اللَّهِ وَ أَشْهَدُ أَنَّكَ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ- وَ أَشْهَدُ أَنَّكَ قَدْ نَصَحْتَ لِأُمَّتِكَ- وَ جَاهَدْتَ فِي سَبِيلِ رَبِّكَ وَ عَبَدْتَهُ حَتَّى أَتَاكَ الْيَقِينُ- فَجَزَاكَ اللَّهُ يَا رَسُولَ اللَّهِ- أَفْضَلَ مَا جَزَى نَبِيّاً عَنْ أُمَّتِهِ- اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ- أَفْضَلَ مَا صَلَّيْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَ آلِ إِبْرَاهِيمَ- إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ[2].

پرسیدم صلوات بر پیامبر صلی الله علیه و آله بعد از نماز واجب چگونه است و سلام بر ایشان چگونه است فرمود میگویی السلام...

سند در عالیترین درجه صحت است.

گفتار سوم: تکبیرات ثلاث

مشهور فقها حکم به استحباب سه مرتبه تکبیر بعد از نماز نموده اند کما اینکه شهید اول رحمه الله به اصحاب نسبت داده است و شیخ بهایی رحمه الله و مرحوم مجلسی نسبت به مشهور نسبت داده اند[3] در این میان بسیاری به بیان استحباب اکتفا کرده اند و کیفیت خاصی را بیان ننموده اند[4] ولی در بسیاری کلمات بحث از کیفیت آن نیز شده است:

---

[1] سند بنا بر آنچه درباره محمد بن خالد گذشت صحیحه است .

[2] وسائل الشیعة، ج6، ص: 474

[3] ذکری الشیعة فی أحکام الشریعة؛ ج3، ص: 449 و الحبل المتین فی أحکام الدین، ص: 262 و ملاذ الأخیار فی فهم تهذیب الأخبار، ج3، ص: 613

[4] جامع المقاصد فی شرح القواعد، ج2، ص: 338 و مفتاح الفلاح فی عمل الیوم و اللیلة، ص: 66 و مفتاح الفلاح فی عمل الیوم و اللیلة، ص: 189 و مصابیح الظلام، ج8، ص: 232 و...

فإذا سلم بما وصفناه فليرفع يديه حيال وجهه مستقبلا بظاهرهما وجهه و بباطنهما القبلة بالتكبير و يقول الله أكبر ثم يخفض يديه إلى نحو فخذيه و يرفعهما ثانية بالتكبير ثم يخفضهما و يرفعهما ثالثة بالتكبير ثم يخفضهما و يقول بعد تكبيره ثلاثا على هذه الصفة- لا إله إلا الله وحده وحده وحده...1

ترجمه: پس هرگاه سلام داد به نحوی که گفتیم دستها را مقابل صورت بلند کند در حالی که پشت دست رو به صورت و باطن دست رو به قبه باشد و تکبیر بگویه بعد دستها را به سوی ران پایین می آورد و دوباره بلند کند سپس پایین بیاورد و برای بار سوم بلند کرده بکبیر بگوید و بعد از این میگوید لا اله الا الله وحده وحده وحده...

فإذا انصرف من صلاته يستحبّ له أن يقول قبل قيامه من مصلّاه: «اللّه أكبر» ثلاث مرّات يرفع بها يديه إلى شحمتي أذنيه، ثمّ يقول: «لا إله إلّا اللّه إلها واحدا...2

ترجمه: پس هرگاه از نماز فارغ شد مستحب است قبل از بلند شدن از مصلای خود سه مرتبه تکبیر بگوید و هربار دستها را تا نرمی گوش بلند کند سپس بگوید ...

فإذا سلم كبر ثلاثا رافعا بها يديه إلى شحمتي أذنيه...3

ترجمه: پس هرگاه سلام داد سه مرتبه تکبیر بگوید و دستها را تا نرمی گوش بلند کند...

و أن يعقب فيكبر بعد التسليم ثلاث مرات، يرفع بها يديه، و يقول: لا إله إلا الله وحده وحده وحده...[٤]

ترجمه: و اینکه تعقیب بخواند پس بعد از سلام تکبیر بگوید سه مرتبه و با هر بار دستها را بلند کند و بگوید...

بقیه کلمات نیز به همین مضمون هستند و در پاورقی ذکر میشود[١]

---

[1] المقنعة (للشيخ المفيد)؛ ص: 114

[2] النهاية فى مجرد الفقه و الفتاوى؛ ص: 84

[3] المبسوط فى فقه الإمامية؛ ج 1، ص: 117

[4] غنية النزوع إلى علمى الأصول و الفروع؛ ص: 85

و نکته مهم اینکه در ذکری[2] و معتصم[3] این امر به اصحاب نسبت داده شده و در حبل المتین به مشهور[4].

نقد و بررسی

مستند استحباب تکبیرات ثلاث میتواند روایات زیر باشد

وَ فِي الْعِلَلِ عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ حَمْزَةَ بْنِ الْقَاسِمِ الْعَلَوِيِّ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ مَالِكٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَيْنِ بْنِ زَيْدٍ الزَّيَّاتِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِنَانٍ عَنِ الْمُفَضَّلِ بْنِ عُمَرَ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِي عَبْدِ اللَّهِ ع لِأَيِّ عِلَّةٍ يُكَبِّرُ الْمُصَلِّي- بَعْدَ التَّسْلِيمِ ثَلَاثاً يَرْفَعُ بِهَا يَدَيْهِ- فَقَالَ لِأَنَّ النَّبِيَّ ص لَمَّا فَتَحَ مَكَّةَ- صَلَّى بِأَصْحَابِهِ الظُّهْرَ عِنْدَ الْحَجَرِ الْأَسْوَدِ- فَلَمَّا سَلَّمَ رَفَعَ يَدَيْهِ وَ كَبَّرَ ثَلَاثاً وَ قَالَ- لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ وَحْدَهُ أَنْجَزَ وَعْدَهُ- وَ نَصَرَ عَبْدَهُ وَ أَعَزَّ جُنْدَهُ- وَ غَلَبَ الْأَحْزَابَ وَحْدَهُ فَلَهُ الْمُلْكُ وَ لَهُ الْحَمْدُ- يُحْيِي وَ يُمِيتُ وَ هُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ- ثُمَّ أَقْبَلَ عَلَى أَصْحَابِهِ فَقَالَ لَا تَدَعُوا هَذَا- التَّكْبِيرَ وَ هَذَا الْقَوْلَ فِي دُبُرِ كُلِّ صَلَاةٍ مَكْتُوبَةٍ- فَإِنَّ مَنْ فَعَلَ ذَلِكَ بَعْدَ التَّسْلِيمِ وَ قَالَ هَذَا الْقَوْلَ- كَانَ قَدْ أَدَّى مَا يَجِبُ عَلَيْهِ مِنْ شُكْرِ اللَّهِ تَعَالَى- عَلَى تَقْوِيَةِ الْإِسْلَامِ وَ جُنْدِهِ5.

---

[1] و هو أنّه إذا سلّم كبّر ثلاثا يرفع يديه بها إلى شحمتى أُذنيه بها قبل أن يثنّى رجليه... (منتهى المطلب فى تحقيق المذهب؛ ج5، ص: 238)

و أن يبدأ فيه بثلاث تكبيرات، رافعا بها كفيه حيال وجهه، مستقبلا بظهرهما وجهه و ببطنهما القبلة، واضعا لهما فى كل مرة على فخذيه أو قريبا منهما... (مفاتيح الشرائع؛ ج1، ص: 156)

و يستحبّ التعقيب مؤكّداً، و ليبدأ بالتكبير ثلاثاً رافعاً بكلّ واحدة يديه إلى أذنيه... (الدروس الشرعية فى فقه الإمامية؛ ج1، ص: 184)

[2] قال الأصحاب: يكبّر بعد التسليم ثلاثا رافعا بها يديه كما تقدم- و يضعها فى كل مرة الى أن تبلغ فخذيه أو قريبا منهما (ذكرى الشيعة فى أحكام الشريعة؛ ج3، ص: 449)

[3] و منها أن يبدأ فيه بثلاث تكبيرات، رافعاً بها كفّيه حيال وجهه، مستقبلًا بظهرهما وجهه و ببطنهما القبلة، واضعاً لهما فى كلّ مرّة على فخذيه أو قريباً منهما. قاله الأصحاب... (معتصم الشيعة فى أحكام الشريعة، ج3، ص: 191)

[4] (المشـ) انّه إذا فرغ من التّسليم كبّر ثلث تكبيرات رافعا بها يديه واضعا لهما فى كلّ مرّة على فخذيه أو قريبا منهما و هذه التّكبيرات الثّلث هى مفتتح التّعقيب... (الحبل المتين فى أحكام الدين؛ ص: 262)

[5] وسائل الشيعة؛ ج6، ص: 452

ترجمه: از مفضّل بن عمر، وی گفت: محضر ابی عبد اللَّه علیه السّلام عرض کردم: برای چه نمازگزار بعد از سلام سه مرتبه تکبیر گفته و دستهایش را بلند می‌کند؟

حضرت فرمودند: زیرا نبی اکرم صلّی اللَّه علیه و آله و سلم وقتی مکّه را فتح نمودند، با اصحابشان نزدیک حجر الاسود نماز ظهر را خواندند و وقتی سلام دادند دو دست را بلند کرده و سه مرتبه تکبیر گفتند، بعد از آن فرمودند: لا اله الّا اللَّه وحده...

سپس رو کردند به اصحابشان و فرمودند: این تکبیر را ترک نکنید و این دعاء را دنبال هر نماز واجبی بخوانید زیرا کسی که بعد از سلام چنین کند و این دعاء را بخواند در مقابل این که حق عزّ و جل اسلام و جنود مسلمین را تقویت کرده شکرش را که واجب است اداء نموده.[1][2]

---

[1] علل الشرائع / ترجمه ذهنی تهرانی، ج2، ص: 171

[2] این سند مشتمل بر چندین نفر است که توثیقشان محل اختلاف بین اصحاب میباشد ولی به نظر میرسد همگی قابل توثیق هستند و روایت صحیحه میباشد :

اولین نفر علی بن احمد بن محمد بن عمران دقاق است که توثیق خاص ندارد ولی میتوان به اکثار روایت شیخ صدوق قدس سره از او تمسک نمود نفر بعد که مورد اشکال است جعفر بن محمد بن مالک فزاری میباشد که ابوغالب زراری رحمه الله در شانش میگوید :

و جعفر بن محمد بن مالک الفزاری البزاز و کان کالذی ربانی لأن جدی محمد بن سلیمان حین أخرجنی من الکتاب جعلنی فی البزازین عند ابن عمه الحسین بن علی بن مالک و کان أحد فقهاء الشیعة و زهادهم و ظهر من بعد موته من زهده مع کثرة ما کان یجری علی یده أمر عجیب لیس هذا موضع ذکره[2]

شیخ قدس سره نیز او را در رجالش توثیق میکند[2] بلی در مقابل نجاشی و ابن غضائری او را تضعیف میکنند[2]به علت همین تضعیفات با اینکه در اسناد کامل الزیارات و تفسیر قمی واقع شده است محقق خویی قدس سره وثاقت او را ثابت نمیداند[2] ولی به نظر میرسد توثیق او مقدم است و تضعیفات مبتنی بر متن شناسی و اتهام غلو بوده است که بر این مطلب قرائنی هم موجود است ولی این نوشته مجال بحث نیست .

گفتار چهارم: تسبیحات حضرت زهرا سلام الله علیها

اقوال

نسبت به استحباب تسبیحات حضرت زهرا سلام الله علیها به عنوان تعقیب نماز احدی از علما اشکال نکرده است و از ضروریات مذهب تشیع است بلکه علامه رحمه الله آن را مورد اجماع اهل علم میداند[۱] بلکه بسیاری از علما مانند اردبیلی[۲] محقق[۳] علامه[۴] عاملی[۵] میرزای قمی[۶] و صاحب ریاض[۷] و نراقی[۸] و کاشف اللثام[۹] رحمهم الله آن را افضل تعقیبات دانسته اند.

در سند محمد بن سنان و مفضل بن عمر نیز موجود هستند که اقوی وثاقت آنهاست. برای توثیق محمد بن سنان میتوان به روایت صفوان از او تمسک کرد بلکه اکثار روایت کسانی مانند احمد بن محمد بن عیسی و حسین بن سعد و محمد بن الحسین بن خطاب و یونس بن عبد الرحمن و یعقوب بن یزید رحمهم الله تعالی که همه از بزرگان فقهای امامیه هستند موجب وثوق به وثاقت او میشود.

برای توثیق مفضل هم میتوان به روایت ابن ابی عمیر از او تمسک کرد.

تضعیفات وارده در مورد این دو نفر با توجه به ترجمه ای که در مورد هر یک آمده است حمل بر بحث فساد مذهب یا غلو میشود.

[1] منتهى المطلب فى تحقيق المذهب، ج5، ص: 241

[2] مجمع الفائدة و البرهان فى شرح إرشاد الأذهان، ج2، ص: 311

[3] شرائع الإسلام فى مسائل الحلال و الحرام، ج1، ص: 80 و المختصر النافع فى فقه الإمامية، ج1، ص: 33

[4] نهاية الإحكام فى معرفة الأحكام، ج1، ص: 511

[5] مدارک الأحکام فى شرح عبادات شرائع الإسلام، ج3، ص: 452

[6] مناهج الأحكام فى مسائل الحلال و الحرام، ص: 406 و غنائم الأيام فى مسائل الحلال و الحرام، ج3، ص: 89

[7] رياض المسائل (ط - الحديثة)، ج3، ص: 272

[8] رياض المسائل (ط - الحديثة)، ج3، ص: 272

[9] كشف اللثام و الإبهام عن قواعد الأحكام، ج4، ص: 155

ادله

روایات متعددی دلالت بر استحباب این تسبیحات دارند:

مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَامِرٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ مَهْزِيَارَ عَنْ فَضَالَةَ بْنِ أَيُّوبَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سِنَانٍ قَالَ: قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام مَنْ سَبَّحَ تَسْبِيحَ فَاطِمَةَ عليه السلام قَبْلَ أَنْ يَثْنِيَ رِجْلَهُ- مِنْ صَلَاةِ الْفَرِيضَةِ غَفَرَ اللَّهُ لَهُ وَ يَبْدَأُ بِالتَّكْبِيرِ.

وَ رَوَاهُ الصَّدُوقُ فِي ثَوَابِ الْأَعْمَالِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ الْحَسَنِ بْنِ أَبَانٍ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ سَعِيدٍ عَنْ فَضَالَةَ وَ ابْنِ أَبِي نَجْرَانَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سِنَانٍ وَ رَوَاهُ الشَّيْخُ بِإِسْنَادِهِ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ سَعِيدٍ عَنْ فَضَالَةَ مِثْلَهُ[1] [2]

ترجمه: هرکس تسبیح حضرت فاطمه سلام الله علیها را قبل از جابه جایی پاهایش بعد از نماز واجب بگوید خداوند او را می آمرزد و با تکبیر شروع کند.

---

[1] وسائل الشیعة؛ ج6، ص: 439

[2] در سند اول که از کافی شریف است مراد از حسین بن محمد همان ابن عامر اشعری قمی است که نجاشی قدس سره اشتباها ابن عمران ذکر کرده است بقیه سند همه از بزرگان و اجلاء هستند و بحثی ندارد.

اما در سند صدوق قدس سره همه از بزرگان هستند و فقط بحث در حسین بن حسن بن ابان است که توثیق صریح ندارد ولی میتوان به علت اکثار روایت ابن ولید که متشدد در امر روایت و نقاد الرجال بوده است و اکثار روایت محمد بن یحیی العطار او را توثیق کرد همچنین ابن داوود در ترجمه محمد بن اورمه او را توثیق کرده است که البته متوقف بر این مبناست که توثیقات متاخرین را قبول کنیم (بعضی از اساتید بزرگوار نسبت به ابن داود اشکال دیگری داشتند که آن عدم اثبات وثاقت خود ابن داود است)

راه دیگر توثیق وقوع در اسناد کامل الزیارات است که ابن قولویه در حدیث 18 باب دوم صفحه 14 روایت میکند به وساطه پدرش از حسین بن حسن و طبق مبنای اول مرحوم خویی قدس سره برای وثاقت راوی کافیست .

راههای دیگری نیز وجود دارد که چون طریق صحیح وجود دارد متذکر نمیشویم .

طریق شیخ قدس سره هم بدون اشکال صحیح است .

در نهایه اینچنین در مورد اثناء رجل گفته است:

في حديث الدعاء «من قال عقيب الصلاة و هو ثَانٍ رجله» أى عاطف رجله في التّشهّد قبل أن ينهض.(س) و في حديث آخر «من قال قبل أن يَثْنِى رجله» و هذا ضدّ الأوّل في اللفظ، و مثله في المعنى؛ لأنه أراد قبل أن يصرف رجله عن حالتها التى هى عليها في التشهّد[1].

پس منظور این است که قبل از اینکه پایش را از حالت تشهد خارج کند.

عَبْدُ اللَّهِ بْنُ جَعْفَرٍ فِي قُرْبِ الْإِسْنَادِ عَنْ هَارُونَ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ مَسْعَدَةَ بْنِ صَدَقَةَ قَالَ: قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ ع مَنْ سَبَّحَ تَسْبِيحَ فَاطِمَةَ ع- قَبْلَ أَنْ يَثْنِيَ رِجْلَيْهِ بَعْدَ انْصِرَافِهِ مِنْ صَلَاةِ الْغَدَاةِ- غُفِرَ لَهُ وَ يَبْدَأُ بِالتَّكْبِيرِ- ثُمَّ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ ع لِحَمْزَةَ بْنِ حُمْرَانَ- حَسْبُكَ بِهَا يَا حَمْزَةُ[3][2].

ترجمه: هرکس تسبیح حضرت فاطمه سلام الله علیها را قبل از جابه جایی پاهایش بعد از نماز صبح بگوید خداوند او را می آمرزد و با تکبیر شروع کند سپس امام صادق علیه السلام به حمزه بن حمران فرمودند همین تورا کافیست ای حمزه.

وَ بِالْإِسْنَادِ عَنْ صَالِحِ بْنِ عُقْبَةَ عَنْ أَبِي خَالِدٍ الْقَمَّاطِ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ ع يَقُولُ تَسْبِيحُ فَاطِمَةَ ع فِي كُلِّ يَوْمٍ فِي دُبُرِ كُلِّ صَلَاةٍ- أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ صَلَاةِ أَلْفِ رَكْعَةٍ فِي كُلِّ يَوْمٍ.

---

[1] النهایة فی غریب الحدیث و الأثر، ج1، ص: 226

[2] وسائل الشیعة، ج6، ص: 441

[3] کلام در مسعده بن صدقه است که در ذیل بحث از آیه شریفه «فاذا فرغت فانصب» گذشت که سه راه (اکثار روایت هارون بن مسلم؛ وقوع در تفسیر علی بن ابراهیم؛ اتحاد با مسعده بن زیاد) برای توثیق او موجود است پس روایت معتبره است .

وَ رَوَاهُ الصَّدُوقُ فِي ثَوَابِ الْأَعْمَالِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ عَنِ الصَّفَّارِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَيْنِ إِلَّا أَنَّهُ تَرَكَ ذِكْرَ صَالِحِ بْنِ عُقْبَةَ[1]

ترجمه: تسبیح حضرت زهرا سلام الله علیها در هر روز بعد از هر نماز نزد من از هزار رکعت نماز محبوبتر است.[۲]

استحباب تسبیحات حضرت زهرا سلام الله علیها فی نفسه و در غیر تعقیب

عمومات:

وَ (محمد بن یعقوب) عَنْ عِدَّةٍ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ خَالِدٍ عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنِ الْعَلَاءِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا جَعْفَرٍ ع عَنِ التَّسْبِيحِ- فَقَالَ مَا عَلِمْتُ شَيْئاً مُوَظَّفاً غَيْرَ تَسْبِيحِ فَاطِمَةَ ع وَ عَشْرَ مَرَّاتٍ بَعْدَ الْفَجْرِ الْحَدِيثَ.

وَ عَنْ عَلِيِّ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ سَعِيدٍ عَنْ فَضَالَةَ عَنِ الْعَلَاءِ مِثْلَهُ[3].

ادامه حدیث در کافی چنین است:

---

[1] وسائل الشیعة، ج6، ص: 444

[2] سند اول با توجه به سند سابق آن چنین است:

مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَيْنِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْمَاعِيلَ بْنِ بَزِيعٍ عَنْ صَالِحِ بْنِ عُقْبَةَ

میتوان برای توثیق صالح بن عقبه به اکثار روایت محمد بن اسماعیل از او تمسک کرد البته محقق خویی رحمه الله به وقوع در اسناد کامل الزیارات و تفسیر قمی تمسک کرده اند[۲]

اما سند دوم که از صدوق رحمه الله است مشکله صالح بن عقبه را ندارد و محمد بن اسماعیل بن بزیع مستقیما از ابو خالد قماط نقل میکند .

[3] وسائل الشیعة، ج6، ص: 439

وَ عَشْرَ مَرَّاتٍ بَعْدَ الْفَجْرِ تَقُولُ- لا إِلهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَ لَهُ الْحَمْدُ يُحْيِي وَ يُمِيتُ- وَ هُوَ عَلى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ* وَ يُسَبِّحُ مَا شَاءَ تَطَوُّعاً[1].

ترجمه: محمد بن مسلم گويد: از امام باقر (ع) در باره تسبيح پرسيدم، فرمود: در باره آن چيز مقررى ندانم جز همان تسبيح فاطمه زهرا (ع) و ده بار پس از سپيده دم بگوئى:لا اله الّا اللّه وحده لا شريک له، له الملک و له الحمد [يُحْيِي وَ يُمِيتُ] وَ هُوَ عَلى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ» و هر چه خواهد تبرعاً تسبيح گويد[2]

سند بلا اشکال صحیح است اما دلالت تنها اشکالی که ممکن است بشود این است که قید (بعد الفجر) ممکن است به هر دو مورد یعنی تسبیح حضرت زهرا سلام الله علیها و عشر مرات بخورد و این روایت فقط در مورد نماز صبح است.

نکته دیگر اینکه حصر تسبیح موظف در این دو مورد اهمیت و تاکید استحباب این دو را میرساند .

مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحَكَمِ عَنْ سَيْفِ بْنِ عَمِيرَةَ عَنْ بَكْرِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ عَنْ زُرَارَةَ بْنِ أَعْيَنَ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ ع قَالَ: تَسْبِيحُ فَاطِمَةَ الزَّهْرَاءِ ع- مِنَ الذِّكْرِ الْكَثِيرِ الَّذِي قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ اذْكُرُوا اللّهَ ذِكْراً كَثِيراً .

وَ بِالْإِسْنَادِ عَنْ سَيْفِ بْنِ عَمِيرَةَ عَنْ أَبِي أُسَامَةَ الشَّحَّامِ وَ مَنْصُورِ بْنِ حَازِمٍ وَ سَعِيدٍ الْأَعْرَجِ كُلِّهِمْ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ ع مِثْلَهُ [3].

ترجمه: امام صادق (ع) فرمود: تسبيح فاطمه زهراء (ع) از جمله ذكر بسيار است كه خدا عز و جل فرموده است: «ياد كنيد خدا را ياد كردن بسيار»[21].

---

[1] الكافي (ط - الإسلامية)، ج2، ص: 534

[2] أصول الكافي / ترجمه كمره‌اى، ج6، ص: 201

[3] وسائل الشيعة، ج6، ص: 441

وَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَيْنِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْمَاعِيلَ بْنِ بَزِيعٍ عَنْ صَالِحِ بْنِ عُقْبَةَ عَنْ أَبِي هَارُونَ الْمَكْفُوفِ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ ع قَالَ: يَا أَبَا هَارُونَ إِنَّا نَأْمُرُ صِبْيَانَنَا بِتَسْبِيحِ فَاطِمَةَ ع- كَمَا نَأْمُرُهُمْ بِالصَّلَاةِ فَالْزَمْهُ- فَإِنَّهُ لَمْ يَلْزَمْهُ عَبْدٌ فَشَقِيَ.

مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ بِإِسْنَادِهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَعْقُوبَ مِثْلَهُ مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ فِي الْمَجَالِسِ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ مَسْرُورٍ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَامِرٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ أَبِي هَارُونَ الْمَكْفُوفِ مِثْلَهُ وَ فِي ثَوَابِ الْأَعْمَالِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ عَنِ الصَّفَّارِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَيْنِ مِثْلَهُ[3]

ترجمه: ای اباهارون ما به کودکانمان امر به تسبیح فاطمه علیها السلام میدهیم همانطور که به نماز امر میکنیم پس ملازمت بر آن کن زیرا بنده ای بر آن ملازمت نکرد پس شقی شود.[4]

دلالت: به نظر میرسد روایت در مقام بیان اصل استحباب است و اینکه موارد آن کجاست را بیان نمیکند بلکه اینکه امر به تسبیح کنار امر به نماز آمده مشعر به این است که بعد از نماز مستحب است.

---

[1] أصول الکافی / ترجمه کمره‌ای، ج6، ص: 105

[2] سند این روایت صحیح است و عدم توثیق بکر بن ابی بکر با توجه به اینکه در طبقه او ثقات دیگری در سند هستند ضرری نمیزنند اما اینکه ابن شهر آشوب رحمه الله به سیف بن عمیره نسبت وقف داده است مورد قبول نیست و از اشتباه ایشان یا نساخ است همان طور که مرحوم خویی قدس سره نیز بیان فرموده اند (معجم‌رجال‌الحدیث ج : 8 ص : 365)

[3] وسائل الشيعة، ج6، ص: 442

[4] ابو هارون مکفوف در سند روایت توثیق خاص ندارد البته در کامل الزیارات از او روایت نقل شده وطبق مبنای اول مرحوم خویی قدس سره ثقه است و راه دیگر اینکه در همین روایت در سند امالی صدوق قدس سره ابن ابی عمیر از او نقل حدیث میکند و ایشان لا یروی و لا یرسل الا عمن یوثق به

مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَيْنِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْمَاعِيلَ بْنِ بَزِيعٍ عَنْ صَالِحِ بْنِ عُقْبَةَ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ ع قَالَ: مَا عُبِدَ اللَّهُ بِشَيْءٍ مِنَ التَّحْمِيدِ- أَفْضَلَ مِنْ تَسْبِيحِ فَاطِمَةَ ع- وَ لَوْ كَانَ شَيْءٌ أَفْضَلَ مِنْهُ- لَنَحَلَهُ رَسُولُ اللَّهِ ص فَاطِمَةَ ع[1].

ترجمه مضمونی: خداوند به چیزی از تحمید افضل از تسبیح فاطمه علیها السلام عبادت نشده است و اگر چیزی افضل از آن بود پیامبر صلی الله علیه و آله آن را به فاطمه علیها السلام هدیه میداد[2].

استحباب بالخصوص تسبیحات قبل از خواب:

وَ (محمد بن يعقوب) عَنْهُ (محمد بن يحيى) عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ خَالِدٍ وَ الْحُسَيْنِ بْنِ سَعِيدٍ جَمِيعاً عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ هِشَامِ بْنِ سَالِمٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ ع قَالَ: تَسْبِيحُ فَاطِمَةَ الزَّهْرَاءِ ع- إِذَا أَخَذْتَ مَضْجَعَكَ فَكَبِّرِ اللَّهَ أَرْبَعاً وَ ثَلَاثِينَ- وَ احْمَدْهُ ثَلَاثاً وَ ثَلَاثِينَ وَ سَبِّحْهُ- ثَلَاثاً وَ ثَلَاثِينَ- وَ تَقْرَأُ آيَةَ الْكُرْسِيِّ وَ الْمُعَوِّذَتَيْنِ- وَ عَشْرَ آيَاتٍ مِنْ أَوَّلِ الصَّافَّاتِ وَ عَشْراً مِنْ آخِرِهَا[3]

از امام صادق (ع) در باره تسبیح فاطمه زهراء (ع) فرمود: چون به خوابگاه خود رفتى سى و چهار بار اللَّه اكبر بگو و سى و سه بار الحمد للَّه بگو و سى و سه بار سبحان اللَّه، و آيةُ الكرسى و دو سوره قل اعوذ را، با ده آيه از اول سوره و الصافات، و ده آيه از آخرش بخوان[4].[1]

---

[1] وسائل الشيعة، ج6، ص: 443

[2] روات این روایت همه از ثقات هستند و فقط بحث در صالح بن عقبه است که توثیق خاص ندارد و مراد صالح بن عقبه بن قیس است میتوان برای توثیق او به اکثار روایت محمد بن اسماعیل از او تمسک کرد البته محقق خویی رحمه الله به وقوع در اسناد کامل الزیارات و تفسیر قمی تمسک کرده اند[2] و همانطور که در مقدمه این رساله بیان شد تضعیف ابن غضائری[2] نمیتواند معارضه کند زیرا مبتنی بر متن شناسی و حدسی است.

[3] وسائل الشيعة؛ ج6، ص: 450

[4] أصول الكافي / ترجمه كمرهاى، ج6، ص: 209

مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيِّ‌بْنِ الْحُسَيْنِ بِإِسْنَادِهِ عَنِ الْعَلَاءِ بْنِ رَزِينٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ قَالَ: قَالَ لِي أَبُو جَعْفَرٍ ع إِذَا تَوَسَّدَ الرَّجُلُ يَمِينَهُ- فَلْيَقُلْ بِسْمِ اللَّهِ اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْلَمْتُ نَفْسِي إِلَيْكَ وَ وَجَّهْتُ وَجْهِي إِلَيْكَ وَ فَوَّضْتُ أَمْرِي إِلَيْكَ وَ أَلْجَأْتُ ظَهْرِي إِلَيْكَ وَ تَوَكَّلْتُ عَلَيْكَ رَهْبَةً مِنْكَ وَ رَغْبَةً إِلَيْكَ لَا مَلْجَأَ وَ لَا مَنْجَى مِنْكَ إِلَّا إِلَيْكَ آمَنْتُ بِكِتَابِكَ الَّذِي أَنْزَلْتَ وَ بِرَسُولِكَ الَّذِي أَرْسَلْتَ ثُمَّ يُسَبِّحُ تَسْبِيحَ الزَّهْرَاءِ فَاطِمَةَ ع2.

مجلسی اول رحمه الله در بیان معنای روایت فرموده اند: أی وضع یده الیمنی تحت خده الأیمن[3]
یعنی دست راست خود را زیر گونه راست بگذارد
ادامه روایت: پس بگوید بسم الله اللهم انی اسلمت (تا آخر دعا) سپس تسبیح زهرا فاطمه سلام الله را بگوید[4]

---

[1] در دو سند بالا دو نفر مورد بحث هستند یکی قاسم بن عروه است که توثیق صریح ندارد و شاید بهترین راه توثیق او روایت ابن ابی عمیر و بزنطی از او باشد همچنین حسین بن سعید از او اکثار روایت کرده است (راههای دیگری نیز بیان شده است که چون مورد قبول نیست بیان نمیشود)
اما محمد بن خالد قبلا توثیقش گذشت.
نکته قابل توجه اینکه با توجه به وجود حسین بن سعید در طبقه او نیازی به تصحیح او نیست .
نتیجه اینکه این روایت صحیحه است

[2] من لا یحضره الفقیه، ج1، ص: 470

[3] روضة المتقین فی شرح من لا یحضره الفقیه (ط - القدیمة)، ج2، ص: 670

[4] طریق صدوق رحمه الله به علاء بن رزین اینگونه است :

و ما كان فيه عن العلاء بن رزين فقد رويته عن أبي؛ و محمّد بن الحسن- رضي اللّه عنهما- عن سعد بن عبد اللّه؛ و الحميريّ جميعا عن أحمد بن محمّد بن عيسى، عن محمّد بن خالد، عن العلاء بن رزين.

و قد رويته عن أبي؛ و محمّد بن الحسن- رضي اللّه عنهما- عن سعد بن عبد اللّه؛ و الحميريّ جميعا عن محمّد بن أبي الصّهبان، عن صفوان بن يحيى عن العلاء.

و رويته عن أبي- رضي اللّه عنه- عن عليّ بن سليمان الزراريّ الكوفيّ عن محمّد بن خالد، عن العلاء بن رزين القلاء.

گفتار ششم: تسبیحات اربعه

مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ بِإِسْنَادِهِ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ سَعِيدٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْمُغِيرَةِ عَنْ أَبِي أَيُّوبَ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ قَالَ: قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ ع إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ ص قَالَ لِأَصْحَابِهِ ذَاتَ يَوْمٍ- أَ رَأَيْتُمْ لَوْ جَمَعْتُمْ مَا عِنْدَكُمْ مِنَ الثِّيَابِ وَ الْآنِيَةِ- ثُمَّ وَضَعْتُمْ بَعْضَهُ عَلَى بَعْضٍ أَ تَرَوْنَهُ يَبْلُغُ السَّمَاءَ- قَالُوا لَا يَا رَسُولَ اللَّهِ ص- فَقَالَ يَقُولُ أَحَدُكُمْ إِذَا فَرَغَ مِنْ صَلَاتِهِ- سُبْحَانَ اللَّهِ وَ الْحَمْدُ لِلَّهِ- وَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ اللَّهُ أَكْبَرُ ثَلَاثِينَ مَرَّةً- وَ هُنَّ يَدْفَعْنَ الْهَدْمَ وَ الْغَرَقَ وَ الْحَرَقَ- وَ التَّرَدِّيَ فِي الْبِئْرِ وَ أَكْلَ السَّبُعِ وَ مِيتَةَ السَّوْءِ- وَ الْبَلِيَّةَ الَّتِي نَزَلَتْ عَلَى الْعَبْدِ فِي ذَلِكَ الْيَوْمِ.

وَ رَوَاهُ الْحِمْيَرِيُّ فِي قُرْبِ الْإِسْنَادِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَمَّنْ ذَكَرَهُ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ ع مِثْلَهُ وَ رَوَاهُ الصَّدُوقُ فِي ثَوَابِ الْأَعْمَالِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ مَاجِيلَوَيْهِ عَنْ عَمِّهِ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي الْقَاسِمِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَبِيهِ وَ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنْ صَفْوَانَ بْنِ يَحْيَى عَنْ أَبِي أَيُّوبَ نَحْوَهُ وَ رَوَاهُ فِي مَعَانِي الْأَخْبَارِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُوسَى بْنِ الْمُتَوَكِّلِ عَنِ الْحِمْيَرِيِّ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ مِثْلَهُ وَ زَادَ فِيهِمَا وَ هُنَّ الْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ[1]

ترجمه مضمونی: ... امام صادق علیه السّلام فرمود: به راستی، پیامبر خدا صلّی اللّه علیه و آله روزی به یاران خویش فرمود: آیا گمان می‌برید که اگر همه جامه‌ها و ظرف‌های خود را گرد هم آورید و روی هم نهید به آسمان می‌رسد؟ یاران عرض کردند: نه، ای پیامبر خدا.

پیامبر صلّی اللّه علیه و آله فرمود: آیا نمی‌خواهید که شما را به چیزی که ریشه‌اش در زمین و شاخسارش در آسمان است رهنمون شوم؟ یاران گفتند: آری، ای پیامبر خدا.

و رويته عن محمّد بن الحسن- رضى اللّه عنه- عن محمّد بن الحسن الصفّار، عن أحمد بن محمّد بن عيسى، عن الحسن بن عليّ بن فضّال؛ و الحسن بن محبوب، عن العلاء بن رزين[٤]

چهار طریق را ذکر میکند در طریق اول و سوم محمد بن خالد است که مورد بحث است(وقبلا بحث آن آمد) ولی سند دوم و چهارم بلا اشکال صحیح هستند

[1] وسائل الشيعة؛ ج6، ص: 453

پیامبر صلّى اللّه عليه و آله فرمود: هر یک از شما پس از پایان یافتن نماز سی بار «سبحان اللّه و الحمد للّه و لا إله الّا اللّه و اللّه اكبر» بگوید؛ چرا که ریشه این ذکرها در زمین و شاخسارش در آسمان است و این ذکرها انسان را از زیر آوار ماندن و آتش‌سوزی و غرق شدن و فرو افتادن در چاه و دریده شدن به دندان درندگان و مرگ بد و پیش آمدی ناگوار که در آن روز، بر بنده از آسمان فرود آمده دور بدارد و نگاه دارد[1].

سند اول که سند شیخ قدس سره است بلا اشکال صحیح است و سند صدوق قدس سره نیز بنا بر توثیق محمد بن علی ماجیلویه صحیح است و سند قرب الاسناد مرسله است .

وَ بِالْإِسْنَادِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ يَحْيَى بْنِ عِمْرَانَ الْحَلَبِيِّ عَنِ الْحَارِثِ بْنِ الْمُغِيرَةِ النَّضْرِيِّ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ ع يَقُولُ مَنْ قَالَ سُبْحَانَ اللَّهِ وَ الْحَمْدُ لِلَّهِ- وَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ اللَّهُ أَكْبَرُ أَرْبَعِينَ مَرَّةً- فِي دُبُرِ كُلِّ صَلَاةٍ فَرِيضَةٍ قَبْلَ أَنْ يَثْنِيَ رِجْلَيْهِ- ثُمَّ سَأَلَ اللَّهَ أُعْطِيَ مَا سَأَلَ[2].

ترجمه: هر کس بعد از نماز قبل از جا به جا کردن پاهایش چهل مرتبه بگوید سُبْحَانَ اللَّهِ وَ الْحَمْدُ لِلَّهِ- وَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ اللَّهُ أَكْبَرُ سپس از خدا درخواست کند درخواست او به او داده میشود[3].

چهار روایت دیگر نیز در این باب آمده است که دلالت آن نیاز به تامل دارد:

---

[1] ثواب الأعمال و عقاب الأعمال / ترجمه حسن زاده، ص: 39 (متن ثواب الاعمال مقدار کمی تفاوت دارد)

[2] وسائل الشيعة، ج6، ص: 455

[3] ابتدای سند اینگونه است : مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ فِي الْمَجَالِسِ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ بْنِ نَاتَانَةَ عَنْ عَلِيِّ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ

همه افراد سند از اجلا و بزرگان هستند و فقط بحث در حسین بن ابراهیم بن ناتانه است که میتوان برای توثیق او به اکثار روایت صدوق قدس سره از او تمسک کرد.

مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ فِي الْمَجَالِسِ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ بْنِ نَاتَانَةَ عَنْ عَلِيِّ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ هِشَامِ بْنِ سَالِمٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ ع قَالَ: مَنْ صَلَّى صَلَاةً مَكْتُوبَةً ثُمَّ سَبَّحَ فِي دُبُرِهَا ثَلَاثِينَ مَرَّةً- لَمْ يَبْقَ شَيْءٌ مِنَ الذُّنُوبِ عَلَى بَدَنِهِ إِلَّا تَنَاثَرَ1.

ترجمه: هرکس نماز واجبی بخواند سپس بعد از آن سی مرتبه تسبیح بگوید گناهی بر بدنش نمیماند مگر اینکه فرو میریزد.[2]

وَ (محمد بن الحسن) عَنْهُ (الحسين بن سعيد) عَنْ صَفْوَانَ عَنِ ابْنِ بُكَيْرٍ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِي عَبْدِ اللَّهِ ع قَوْلُ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ اذْكُرُوا اللّهَ ذِكْراً كَثِيراً مَا ذَا الذِّكْرُ الْكَثِيرُ- قَالَ أَنْ تُسَبِّحَ فِي دُبُرِ الْمَكْتُوبَةِ ثَلَاثِينَ مَرَّةً3.

عَبْدُ اللَّهِ بْنُ جَعْفَرٍ فِي قُرْبِ الْإِسْنَادِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْوَلِيدِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ بُكَيْرٍ مِثْلَهُ إِلَّا أَنَّهُ قَالَ مَا أَدْنَى الذِّكْرِ الْكَثِيرِ4

به امام صادق علیه السلام گفتم ذکر کثیری که در آیه اذْكُرُوا اللّهَ ذِكْراً كَثِيراً آمده است چیست؟ امام علیه السلام فرمود این است که سی مرتبه بعد از نماز تسبیح بگویی. (در روایت دوم آمده است کمترین ذکر کثیر چیست؟)[5]

---

[1] وسائل الشيعة، ج6، ص: 455

[2] بنا بر آنچه در مورد حسین بن ابراهیم بن ناتانه گذشت سند صحیح است.

[3] وسائل الشيعة، ج6، ص: 454

[4] وسائل الشيعة، ج6، ص: 454

[5] در سند اول که مرحوم شیخ حر از تهذیب نقل میکند ضمیر به حسین بن سعید بر میگردد و همانطور که قبلا گذشت طریق شیخ رحمه الله به ایشان صحیح است پس روایت موثقه است به علت وجود عبد الله بن بکیر.

سند دوم هم موثقه است به وجود عبد الله بن بکیر.

همانطور که معلوم است در این دو روایت بیانی از تسبیحات اربعه نیست و مطلق تسبیح آمده است حال برای استفاده استحباب یا باید به این عنوان که تسبیحات اربعه یکی از مصادیق تسبیح مطلق است تمسک کنیم یا ممکن است ادعا شود به قرینه روایات دیگر این تعبیر مطلق تسبیح منصرف است به همان تسبیحات اربعه که البته نیاز به اثبات دارد.

گفتار هفتم: سجده شکر

یکی از مهمترین تعقیباتی که بعد از نماز ذکر شده است سجده شکر است باید توجه داشت که میتوان از دو جهت استحباب را ثابت کرد اول از طریق عمومات استحباب تعقیب است یعنی تمسک به قاعده عامی که بیان شد که هر امر عبادی که بعد از نماز انجام شود و عرفا به آن تعقیب گویند مستحب است پس باید استحباب سجده شکر هنگام رسیدن نعمت را از ادله ثابت کنیم و یکی از مصادیق آن شکر توفیق انجام نماز است که در کلمات فقهاء این نحوه استدلال بسیار دیده میشود و طریق دوم ادله خاصه نسبت به سجده شکر نماز است.

بیان اقول و بررسی وجود اجماع

در کلمات بسیاری از فقهاء رحمهم الله ادعای اجماع بر استحباب سجده شکر شده است به عنوان مثال در کلمات شیخ مفید[1] و سید مرتضی[2]، شیخ طوسی[3]، طبرسی[4] ، علامه[5] ، شیخ بهایی[6] ، صاحب مدارک[7] ، فیض کاشانی[8] ، نراقی[9] در کلمات محقق رحمه الله در منتهی[10] استحباب به اصحاب

---

1 الإعلام بما اتفقت علیه الإمامیة من الأحکام؛ ص: 27

2 رسائل الشریف المرتضی؛ ج1، ص: 221

3 الخلاف؛ ج1، ص: 434 و مصباح المتهجّد: فی سجدة الشکر بعد صلاة اللیل ص 172

4 المؤتلف من المختلف بین أئمة السلف؛ ج1، ص: 144

5 تذکرة الفقهاء: فی سجدة الشکر ج 3 ص 223 و المعتبر: فی سجدة الشکر ج 2 ص 270

6 الحبل المتین: فی سجدة الشکر ص 245

7 مدارک الأحکام: فی سجدة الشکر ج 3 ص 422

8 معتصم الشیعة فی أحکام الشریعة؛ ج3، ص: 197

9 مستند الشیعة فی أحکام الشریعة؛ ج5، ص: 396

10 منتهی المطلب فی تحقیق المذهب؛ ج5، ص: 246

نسبت داده شده است ودر کلمات فاضل هندی[1] و صاحب جواهر[2] به صورت نفی خلاف آمده است رحمهم الله برحمته.

البته اکثر علماء مانند ابن ادریس[3] و محقق در شرائع[4]، علامه در تحریر[5] و نهایه[6]، شهید اول[7] ، شهید ثانی [8]، ابن فهد[9] ، فیض کاشانی[10] رحمهم الله برحمته به فتوا بر استحباب اکتفاء کرده اند و ادعای اجماع ننموده اند.

نتیجه: ظاهر امر نشان میدهد استحباب سجده شکر یکی از مسلمات فقه شیعه بوده است.

اما روایات

در مقام دو دسته روایت موجود است دسته اول روایاتی که به نحو عموم سجده شکر را هنگام تجدید نعمت مستحب میداند و دسته دوم روایاتی که در خصوص سجده شکر بعد از نماز وارد شده است (البته احتمال دارد این روایات در مقام بیان حکمی غیر از عموم استحباب سجده شکر نباشند بلکه بیان مصادیق و تطبیقات را کرده باشند)

---

1 کشف اللثام: فی سجدة الشکر ج 4 ص 116

2 جواهر الکلام فی شرح شرائع الإسلام، ج10، ص: 235

3 السرائر: فی کیفیة فعل الصلاة ج 1 ص 233

4 شرائع الإسلام: فی السجود ج 1 ص 78

5 تحریر الأحکام الشرعیة علی مذهب الإمامیة (ط - الحدیثة)؛ ج1، ص: 263

6 نهایة الإحکام فی معرفة الأحکام؛ ج1، ص: 498

7 ذکری الشیعة فی أحکام الشریعة؛ ج3، ص: 459 و البیان؛ ص: 174

8 مسالک الأفهام إلی تنقیح شرائع الإسلام؛ ج1، ص: 222؛

9 الرسائل العشر (لابن فهد)؛ ص: 300؛

10 مفاتیح الشرائع: فی کیفیة سجدتی الشکر ج 1 ص 157 (البته بر اصل سجده شکر هنگام نعمت ادعای اجماع میکند ولی در سجده بعد از نماز فقط اکتفا به نقل اجماع از تذکره میکند)

طائفه اول از روایات : عمومات سجده شکر هنگام نعمت

مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ بِإِسْنَادِهِ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْحَجَّاجِ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ ع أَنَّهُ قَالَ: مَنْ سَجَدَ سَجْدَةَ الشُّكْرِ لِنِعْمَةٍ وَ هُوَ مُتَوَضِّئٌ- كَتَبَ اللَّهُ لَهُ بِهَا عَشْرَ صَلَوَاتٍ- وَ مَحَا عَنْهُ عَشْرَ خَطَايَا عِظَامٍ[1].

ترجمه: و عبد الرّحمن بن حجّاج از امام صادق عليه السّلام روايت كرده كه فرمود: هر كس با داشتن وضو سجده شكر بجا آورد خداوند براى او ده نماز بنويسد، و از نامه عمل او ده گناه بزرگ محو سازد[۲]. [۳]

البته همان طور که گفته شد این روایت استحباب مطلق سجده شکر را اثبات میکند نه سجده شکر بعد از نماز و نکته دیگر اینکه شرطی در روایت ذکر شده که طهارت داشتن است ولی به قرینه خاصی که در باب سجده شکر است و قرینه عامی که در ابواب مستحبات میباشد تعدد مطلوب را ملتزم میشویم و میتوان گفت این شرط برای ترتب ثواب مذکور در روایت است.

نکته : قید لنعمه در روایت در بعضی از نسخ فقیه آمده است کما اینکه صاحب وسائل نیز متذکر شده اند .

مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ عَنْ عِدَّةٍ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ خَالِدٍ عَنْ عُثْمَانَ بْنِ عِيسَى عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُسْكَانَ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ ع أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ص كَانَ فِي سَفَرٍ- يَسِيرُ عَلَى نَاقَةٍ لَهُ إِذْ نَزَلَ فَسَجَدَ

---

[1] وسائل الشيعة؛ ج7، ص: 5

[2] من لا يحضره الفقيه / ترجمه غفارى، على اكبر ومحمد جواد و بلاغى، صدر، ج1، ص: 520

[3] طریق صدوق رحمه الله به عبد الرحمن بن الحجاج:

و ما كان فيه عن عبد الرّحمن بن الحجّاج فقد رويته عن أحمد بن محمّد بن يحيى العطّار- رضى اللّه عنه- عن أبيه، عن أحمد بن محمّد بن عيسى، عن ابن أبى عمير؛ و الحسن بن محبوب جميعا عن عبد الرحمن بن الحجّاج البجلىّ الكوفى[۳۳]

همه افراد سند ثقه هستند و فقط در مورد احمد بن محمد بن یحیی العطار اختلاف شده است که برای توثیق او میتوان به اکثار روایت حسین بن عبید الله غضائری و شیخ صدوق رحمهما الله تمسک کرد گرچه مرحوم خویی به روایات ایشان عمل نمیکنند

خَمْسَ سَجَدَاتٍ- فَلَمَّا رَكِبَ قَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ- إِنَّا رَأَيْنَاكَ صَنَعْتَ شَيْئاً لَمْ تَصْنَعْهُ- فَقَالَ نَعَمْ اسْتَقْبَلَنِي جَبْرَئِيلُ- فَبَشَّرَنِي بِبِشَارَاتٍ مِنَ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ- فَسَجَدْتُ شُكْراً لِلَّهِ لِكُلِّ بُشْرَى سَجْدَةً.

وَ رَوَاهُ الصَّدُوقُ فِي الْمَجَالِسِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُوسَى بْنِ الْمُتَوَكِّلِ عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ السَّعْدَآبَادِيِّ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ الْبَرْقِيِّ عَنْ أَبِيهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ مَنْصُورِ بْنِ يُونُسَ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ ع نَحْوَهُ إِلَّا أَنَّهُ قَالَ خَرَّ سَاجِداً فَأَطَالَ السُّجُودَ[1].

رسول خدا (ص) در سفرى بر پشت شتر ره مى‌سپرد، به ناگاه پياده شد و پنج بار سجده كرد و چون سوار شد گفتند: يا رسول اللَّه، ديديم كارى كردى كه نمى‌كردى؟ فرمود: آرى، جبرئيل پيش من آمد و از طرف خدا عز و جل مژده‌ها به من داد و من براى خدا سجده شكر كردم براى هر مژده يك سجده[2]. [3]

وَ بِالْإِسْنَادِ عَنْ عُثْمَانَ بْنِ عِيسَى عَنْ يُونُسَ بْنِ عَمَّارٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ ع قَالَ: إِذَا ذَكَرَ أَحَدُكُمْ نِعْمَةَ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ- فَلْيَضَعْ خَدَّهُ عَلَى التُّرَابِ شُكْراً لِلَّهِ- فَإِنْ كَانَ رَاكِباً فَلْيَنْزِلْ فَلْيَضَعْ خَدَّهُ عَلَى التُّرَابِ- وَ إِنْ لَمْ يَكُنْ يَقْدِرُ عَلَى النُّزُولِ لِلشُّهْرَةِ- فَلْيَضَعْ خَدَّهُ عَلَى قَرَبُوسِهِ- فَإِنْ لَمْ يَقْدِرْ فَلْيَضَعْ خَدَّهُ عَلَى كَفِّهِ- ثُمَّ لْيَحْمَدِ اللَّهَ عَلَى مَا أَنْعَمَ عَلَيْهِ[4].

ترجمه: هر گاه يكى از شماها نعمت خدا عز و جل را ياد آورد، بايد گونه بر خاك نهد به شكرانه خدا و اگر سوار باشد، پياده شود و گونه بر خاك نهد و اگر بيم شهرت نتواند كه پياده شود، گونه خود بر غاشيه زين نهد و اگر نتواند، بر كف خود نهد، سپس خدا را بدان چه بر او نعمت بخشيده است سپاس گويد[5].

---

[1] وسائل الشيعة، ج7، ص: 19

[2] أصول الكافي / ترجمه كمره‌اى، ج4، ص: 299

[3] سند كافى معتبر است (صحيحه يا موثقه بودن بستگى دارد به اينكه روايات عثمان بن عيسى را موثقه بدانيم يا صحيحه) ولى در سند صدوق رحمه الله ابو سمينه وجود دارد كه تضعيف شده است.

[4] وسائل الشيعة، ج7، ص: 19

[5] أصول الكافي / ترجمه كمره‌اى، ج4، ص: 299

مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيِّ‌بْنِ الْحُسَيْنِ فِي ثَوَابِ الْأَعْمَالِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ عَنِ الصَّفَّارِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ جَمِيلِ بْنِ صَالِحٍ عَنْ ذَرِيحٍ قَالَ: قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ ع أَيُّمَا مُؤْمِنٍ سَجَدَ سَجْدَةً لِشُكْرِ نِعْمَةٍ فِي غَيْرِ صَلَاةٍ- كَتَبَ اللَّهُ لَهُ بِهَا عَشْرَ حَسَنَاتٍ- وَ مَحَا عَنْهُ عَشْرَ سَيِّئَاتٍ- وَ رَفَعَ لَهُ عَشْرَ دَرَجَاتٍ فِي الْجِنَانِ2.

ترجمه: ذریح محاربى گويد حضرت صادق عليه السّلام فرمود: هر مؤمنى كه براى خدا سجده شكرى بجهت نعمتى بجاى آورد (در غير حال نماز) خداوند براى او بجهت اين سجده ده حسنه بنويسد، و ده گناه از نامه عمل او محو سازد، و ده درجه براى او در بهشت بالا برد[۳].

مراد از احمد بن محمد موجود در سند ابن عیسی اشعری است و روات روایت همه از علماء و بزرگان

سَعْدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ فِي بَصَائِرِ الدَّرَجَاتِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَيْنِ بْنِ أَبِي الْخَطَّابِ وَ الْهَيْثَمِ بْنِ أَبِي مَسْرُوقٍ النَّهْدِيِّ جَمِيعاً عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ وَهْبٍ قَالَ: كُنْتُ عِنْدَ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ ع بِالْمَدِينَةِ- وَ هُوَ رَاكِبٌ حِمَارَهُ- فَنَزَلَ وَ قَدْ كُنَّا صِرْنَا إِلَى السُّوقِ أَوْ قَرِيباً مِنْهُ- قَالَ فَنَزَلَ فَسَجَدَ وَ أَطَالَ السُّجُودَ- ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ إِلَيَّ‌فَقُلْتُ لَهُ رَأَيْتُكَ نَزَلْتَ فَسَجَدْتَ- فَقَالَ إِنِّي ذَكَرْتُ نِعْمَةً لِلَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ - قَالَ قُلْتُ: قَرِيباً مِنَ السُّوقِ وَ النَّاسُ يَجِيئُونَ وَ يَذْهَبُونَ- فَقَالَ إِنَّهُ لَمْ يَرَنِي أَحَدٌ غَيْرُكَ.

وَ رَوَاهُ الرَّاوَنْدِيُّ فِي الْخَرَائِجِ وَ الْجَرَائِحِ عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ وَهْبٍ نَحْوَهُ4.

---

[1] ابتدای سند حذف شده که همان عده من اصحابنا عن احمد بن محمد بن خالد میباشد . در سند یونس بن عمار مورد بحث میباشد که میتوان روایت ابن ابی عمیر از او را اماره ای بر وثاقتش دانست و بنا بر این روایت معتبر است.

[2] وسائل الشيعة، ج7، ص: 20

[3] ثواب الأعمال و عقاب الأعمال / ترجمه غفارى، ص: 83

[4] وسائل الشيعة، ج7، ص: 21

معاویة بن وهب گفت در خدمت حضرت صادق بودم در مدینه آن جناب سوار بر الاغ بود ببازار رسیده بودیم یا نزدیک بازار بود که امام علیه السّلام از الاغ خود پیاده شد و سجده طولانی کرد من انتظار کشیدم تا از سجده سر برداشت.

عرض کردم فدایت شوم چرا سجده نمودی؟ فرمود من بیاد نعمت خدا بر خود افتادم. عرض کردم آقا نزدیک بازار سجده میفرمائید با اینکه می‌آیند و میروند؟! فرمود مرا کسی نمی‌بیند.[۱][۲]

طائفه دوم : روایات در مورد سجده شکر بعد از نماز

وَ فِي الْعِلَلِ وَ عُيُونِ الْأَخْبَارِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ بْنِ إِسْحَاقَ الطَّالَقَانِيِّ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ سَعِيدٍ الْكُوفِيِّ عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ فَضَّالٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي الْحَسَنِ الرِّضَا ع قَالَ: السَّجْدَةُ بَعْدَ الْفَرِيضَةِ شُكْراً لِلَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ- عَلَى مَا وَفَّقَ لَهُ الْعَبْدَ مِنْ أَدَاءِ فَرْضِهِ(نسخه)- وَ أَدْنَى مَا يُجْزِي فِيهَا مِنَ الْقَوْلِ أَنْ يُقَالَ- شُكْراً لِلَّهِ شُكْراً لِلَّهِ شُكْراً لِلَّهِ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ- قُلْتُ فَمَا مَعْنَى قَوْلِهِ شُكْراً لِلَّهِ- قَالَ يَقُولُ هَذِهِ السَّجْدَةُ مِنِّي- شُكْراً لِلَّهِ عَلَى مَا وَفَّقَنِي لَهُ مِنْ خِدْمَتِهِ وَ أَدَاءِ فَرْضِهِ- وَ الشُّكْرُ مُوجِبٌ لِلزِّيَادَةِ- فَإِنْ كَانَ فِي الصَّلَاةِ تَقْصِيرٌ لَمْ يَتِمَّ بِالنَّوَافِلِ- تَمَّ بِهَذِهِ السَّجْدَةِ[3].

ترجمه: حسن بن علی بن فضال از حضرت رضا (ع) روایت کرده است که آن جناب فرمود سجده بعد از اداء نماز واجبی شکرگزاری است بر اینکه پروردگار بنده را توفیق داده است بر اداء واجبی خود و کمتر چیزی که در آن سجده مجزی است اینست که سه مرتبه بگویند: شکر للّه شکر للّه

عرض کردم معنی شکر للّه چیست فرمود که سجده‌کننده میگوید این سجده من شکرگزاری پروردگار من است که مرا توفیق داده است که خدمت او را بانجام رسانیده‌ام و ادا کرده‌ام واجب او

---

[1] ترجمه: زندگانی حضرت امام جعفر صادق علیه السلام (ترجمه جلد 47 بحار الأنوار)، ص: 16

[2] سند اول روایت صحیح است بلا اشکال اما در سند دوم هیثم بن ابی مسروق است که میتوان به کلام کشی رحمه الله تمسک کرد :

حمدویه قال: لأبی مسروق ابن یقال له سمعت أصحابی یذکرونهما بخیر کلاهما فاضلان

[3] وسائل الشیعة، ج7، ص: 6

را و شکر موجب زیادتی است پس اگر در نماز تقصیری کرده باشد که بنمازهای نافله تمام نشود باین سجده نقصان آن بر طرف می‌شود و نماز تمام می‌شود.[1][2]

نکته : (لم یتم بالنوافل) در علل میباشد

دلالت روایت واضح است و در ضمن امور دیگر مرتبط با سجده شکر را نیز توضیح میدهد.

مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ بِإِسْنَادِهِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ حَرِيزٍ عَنْ مُرَازِمٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ ع قَالَ: سَجْدَةُ الشُّكْرِ وَاجِبَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ- تُتِمُّ بِهَا صَلَاتَكَ وَ تُرْضِي بِهَا رَبَّكَ- وَ تَعْجَبُ الْمَلَائِكَةُ مِنْكَ- وَ إِنَّ الْعَبْدَ إِذَا صَلَّى ثُمَّ سَجَدَ سَجْدَةَ الشُّكْرِ- فَتَحَ الرَّبُّ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى- الْحِجَابَ بَيْنَ الْعَبْدِ وَ بَيْنَ الْمَلَائِكَةِ- فَيَقُولُ يَا مَلَائِكَتِي انْظُرُوا إِلَى عَبْدِي- أَدَّى قُرْبَتِي وَ أَتَمَّ عَهْدِي- ثُمَّ سَجَدَ لِي شُكْراً عَلَى مَا أَنْعَمْتُ بِهِ عَلَيْهِ- مَلَائِكَتِي مَا ذَا لَهُ عِنْدِي - قَالَ فَتَقُولُ الْمَلَائِكَةُ يَا رَبَّنَا رَحْمَتُكَ- ثُمَّ يَقُولُ الرَّبُّ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى ثُمَّ مَا ذَا لَهُ- فَتَقُولُ الْمَلَائِكَةُ يَا رَبَّنَا جَنَّتُكَ- فَيَقُولُ الرَّبُّ تَعَالَى ثُمَّ مَا ذَا- فَتَقُولُ الْمَلَائِكَةُ يَا رَبَّنَا كِفَايَةُ مُهِمِّهِ- فَيَقُولُ الرَّبُّ تَعَالَى ثُمَّ مَا ذَا- فَلَا يَبْقَى شَيْءٌ مِنَ الْخَيْرِ إِلَّا قَالَتْهُ الْمَلَائِكَةُ- فَيَقُولُ اللَّهُ تَعَالَى يَا مَلَائِكَتِي ثُمَّ مَا ذَا- فَتَقُولُ الْمَلَائِكَةُ يَا رَبَّنَا لَا عِلْمَ لَنَا- فَيَقُولُ اللَّهُ تَعَالَى لَأَشْكُرَنَّهُ كَمَا شَكَرَنِي- وَ أُقْبِلُ إِلَيْهِ بِفَضْلِي وَ أُرِيهِ رَحْمَتِي.

وَرَوَاهُ الصَّدُوقُ بِإِسْنَادِهِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ نَحْوَهُ إِلَّا أَنَّهُ قَالَ- وَ أُرِيهِ وَجْهِي.[3]

ترجمه: احمد بن محمّد بن خالد برقی از پدرش از محمّد بن ابی عمیر از حریز از مرازم از امام صادق علیه السّلام روایت کرده است که فرمود: سجده شکر بر هر مسلمانی واجب است، نمازت را با آن کامل و رضای پروردگارت را حاصل میسازی، و فرشتگان آن را از تو بپسندند، و بدون شک

---

[1] عیون أخبار الرضا علیه السلام / ترجمه آقا نجفی، ج1، ص: 213

[2] احمد بن محمد بن سعید همان ابن عقده است که زیدی بودن و وثاقتش واضح و روشن است محل بحث در سند فقط محمد بن ابراهیم بن اسحاق است که توثیق خاص ندارد ولی میتوان برای توثیق او به اکثار روایت شیخ صدوق رحمه الله از او تمسک کرد گرچه مرحوم خویی قدس سره ایشان را توثیق نمیکنند

[3] وسائل الشیعة؛ ج7، ص: 7

هر گاه بنده نماز بگزارد و پس از فراغ در پی آن بسجده شکر رود، پروردگار متعال حجاب از میان او و فرشتگان برگیرد، و به آنان خطاب کند: بنگرید بسوی بنده من که وظیفه واجب انجام داده و به پیمان من وفا نموده، و بشکرانه برخورداری از انعام من برایم بسجده افتاده، اکنون بگوئید نزد من پاداش او چه خواهد بود؟ فرشتگان گویند: ای پروردگار ما پاداش او رحمت تو است، خداوند متعال فرماید: دیگر چه؟ گویند: خداوندا بهشت تو، باز پرسید دیگر چه پاداشی دارد؟ گویند: آنکه گرفتاریهای او را برطرف سازی، باز خداوند پرسید: دیگر چه؟ امام علیه السّلام فرمود: چیزی باقی نماند مگر آنکه فرشتگان آن را نام برند، باز خداوند تکرار فرماید: دیگر چه؟ آنها گویند: بار الها ما را فهم آن نیست، آنگاه خداوند متعال گوید: آنکه من از او تشکّر نمایم همان طور که او مرا شکر نمود، و با فضل خود به او رو کنم، و از دیدار وجه خویش برخوردارش سازم[1].

در من لا یحضر به جای ادی قربتی آمده است ادی فرضی[2] .

وَ (محمد بن علی بن الحسین) عَنْ أَبِيهِ عَنْ سَعْدٍ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ فَضَّالٍ فِي حَدِيثٍ قَالَ: رَأَيْتُ أَبَا الْحَسَنِ ع صَلَّى سِتَّ رَكَعَاتٍ أَوْ ثَمَانَ رَكَعَاتٍ قَالَ وَ كَانَ مِقْدَارُ رُكُوعِهِ وَ سُجُودِهِ- ثَلَاثَ تَسْبِيحَاتٍ أَوْ أَكْثَرَ- فَلَمَّا فَرَغَ- سَجَدَ سَجْدَةً أَطَالَ فِيهَا- حَتَّى بَلَّ عَرَقُهُ الْحَصَى- قَالَ وَ ذَكَرَ بَعْضُ أَصْحَابِنَا- أَنَّهُ أَلْصَقَ خَدَّيْهِ بِأَرْضِ الْمَسْجِدِ3.

ترجمه: از حسن بن علی بن فضال مروی است که گفت حضرت رضا (ع) را دیدم...

پس شش رکعت یا هشت رکعت نماز با نعلین خود گذارد و مقدار رکوع و سجود او باندازه سه تسبیح یا بیشتر بود. پس چون فارغ شد یک سجده بجای آورد و این قدر طول داد که عرق مبارکش تر کرد سنگ ریزه‌ها را.

---

[1] من لا یحضره الفقیه / ترجمه غفاری، علی اکبر ومحمد جواد و بلاغی، صدر، ج1، ص: 524

[2] در سند این روایت فقط بحث در محمد بن خالد برقی است که شیخ قدس سره او را توثیق کرده است ولی نجاشی عبارتی دارد که بعضی از ان تضعیف برداشت کرده اند[2] به هر حال اظهر وثاقت ایشان است کما اینکه مرحوم خویی نیز فرموده اند (معجم‌رجال‌الحدیث ج : 16 ص : 65)

[3] وسائل الشیعة، ج7، ص: 9

راوی گوید که بعضی از اصحاب ما ذکر کرد که دو طرف صورت نازنینش را بر روی زمین مسجد گذاشت.[1]

البته مشکلی که هست این است که معلوم نیست این چه سجده ای بوده است زیرا نفس سجده و لو برای شکر نباشد نیز استحباب دارد.

وَ بِإِسْنَادِهِ (محمد بن علی بن الحسین) عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَمَّارٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ ع أَنَّهُ قَالَ: كَانَ مُوسَى بْنُ عِمْرَانَ ع إِذَا صَلَّى- لَمْ يَنْفَتِلْ حَتَّى يُلْصِقَ خَدَّهُ الْأَيْمَنَ بِالْأَرْضِ- وَ خَدَّهُ الْأَيْسَرَ بِالْأَرْضِ.
وَ رَوَاهُ الشَّيْخُ بِإِسْنَادِهِ عَنِ (الْحُسَيْنِ بْنِ سَعِيدٍ) عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِنَانٍ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَمَّارٍ مِثْلَهُ وَ زَادَ قَالَ وَ قَالَ إِسْحَاقُ رَأَيْتُ مِنْ آبَائِي مَنْ يَفْعَلُ ذَلِكَ- قَالَ مُحَمَّدُ بْنُ سِنَانٍ يَعْنِي مُوسَى فِي الْحِجْرِ فِي جَوْفِ اللَّيْلِ2

ترجمه: و اسحاق بن عمّار از امام صادق عليه السّلام روايت كرده كه فرمود:موسى بن عمران عليه السّلام هر گاه از نماز فارغ ميشد روى بر نمى‌تافت تا اينكه گونه راست را بر زمين مى‌نهاد و بعد گونه چپ را.[3] [4]

[1] سند روایت بسیار خوب است و همه از بزرگان و اجلاء روات میباشند و روایت یا صحیحه است یا موثقه (بنا بر اینکه ابن فضال را امامی بدانیم یا فطحی)

[2] وسائل‌الشيعة ج : 7 ص : 11

[3] من لا يحضره الفقيه / ترجمه غفارى، على اكبر ومحمد جواد و بلاغى، صدر، ج 1، ص: 521

[4] طریق صدوق رحمه الله به اسحاق بن عمار اینگونه است :

و ما كان فيه عن إسحاق بن عمّار فقد رويته عن أبي- رضي اللّه عنه- عن عبد اللّه بن جعفر الحميريّ، عن عليّ بن إسماعيل، عن صفوان بن يحيى، عن إسحاق بن عمّار[4]

مراد از علی بن اسماعیل همان علی بن اسماعیل السندی بن عیسی اشعری است که میتوان به علت اکثار روایت محمد بن علی بن محبوب از او و همچنین با تمسک به مستثنیات ابن ولید از روایات محمد بن احمد بن عمران اشعری او را توثیق کرد.

همچنین کشی رحمه الله از نصر بن صباح توثیق او را نقل میکند:

وَ فِي الْعِلَلِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ عَنِ الصَّفَّارِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَيْنِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِنَانٍ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَمَّارٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ ع فِي حَدِيثٍ أَنَّ اللَّهَ أَوْحَى إِلَى مُوسَى فَقَالَ يَا مُوسَى- إِنِّي اطَّلَعْتُ إِلَى خَلْقِي اطِّلَاعَةً- فَلَمْ أَجِدْ فِي خَلْقِي أَشَدَّ تَوَاضُعاً لِي مِنْكَ- فَمِنْ ثَمَّ خَصَصْتُكَ بِوَحْيِي وَ كَلَامِي مِنْ بَيْنِ خَلْقِي- قَالَ وَ كَانَ مُوسَى إِذَا صَلَّى- لَمْ يَنْفَتِلْ حَتَّى يُلْصِقَ خَدَّهُ الْأَيْمَنَ بِالْأَرْضِ وَ الْأَيْسَرَ.

ترجمه: خطاب رسید: ای موسی آیا میدانی چرا از میان بندگانم تو را برگزیدم برای وحی و کلام خودم (که بدون واسطه با تو سخن میگویم) عرضکرد نمیدانم خدایا، خطاب رسید بجهت آنکه نظر افکندم بقلوب بندگانم و ندیدم کسیرا همانند تو که تواضعش برای من بیشتر از تو باشد.

سپس حضرت صادق علیه السّلام فرمود: حضرت موسی (برای اظهار عظمت خدا و ذلت و بندگی خود) بعد از نماز از جای خود برنمی‌خاست تا هر دو طرف صورت خود را بر زمین میگذارد[1] [1]

نصر بن الصباح قال: علی بن إسماعیل ثقة و هو علی بن السدی لقب إسماعیل بالسدی[4]

اگر نصر بن صباح را توثیق کنیم که اقوی نیز همین است این کلام وجهی دیگر برای توثیق وی است.

اما محقق خویی رحمه الله با اینکه علی بن اسماعیل بن عیسی را به علت وقوع در کامل الزیارات توثیق میکنند ولی اتحاد ایشان با علی بن السندی را قبول نمیکنند و علی بن السندی را مجهول میدانند ولی در این طبقه علی بن اسماعیل را حمل بر علی بن اسماعیل بن عیسی میکنند[4]

اما سند شیخ قدس سره مشتمل بر محمد بن سنان است که مورد خلاف بین علما میباشد و اقوی وثاقت وی میباشد و با توجه به صحت طریق شیخ قدس سره به حسین بن سعید رحمه الله سند صحیح است . البته در تهذیب[4] سند به صورت ضمیر آمده است که صاحب وسائل آن را به حسین بن سعید برگردانده است ولی ظاهر رجوع ضمیر به احمد بن محمد بن عیسی رحمهما الله است که در نتیجه تفاوتی نمیکند. (قبلا تصحیح طریق ایشان به احمد بن محمد بن عیسی بیان شد)

[1] علل الشرائع / ترجمه مسترحمی، النص، ص: 135

وَ عَنْهُ (علی بن ابراهیم) عن أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ عَلِيٍّ قَالَ: رَأَيْتُ أَبَا الْحَسَنِ ع وَ قَدْ سَجَدَ بَعْدَ الصَّلَاةِ- فَبَسَطَ ذِرَاعَيْهِ عَلَى الْأَرْضِ- وَ أَلْصَقَ جُؤْجُؤَهُ بِالْأَرْضِ فِي دُعَائِهِ.

ترجمه: دیدم امام کاظم علیه السلام را که بعد از نماز سجده نموده و دو ذراع خود را بر زمین پهن کرده و سینه اش را بر زمین چسبانده است و دعا میخواند.[2]

مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ بِإِسْنَادِهِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ جُنْدَبٍ عَنْ مُوسَى بْنِ جَعْفَرٍ ع أَنَّهُ قَالَ: تَقُولُ فِي سَجْدَةِ الشُّكْرِ اللَّهُمَّ إِنِّي أُشْهِدُكَ- وَ أُشْهِدُ مَلَائِكَتَكَ وَ أَنْبِيَاءَكَ- وَ رُسُلَكَ وَ جَمِيعَ خَلْقِكَ- أَنَّكَ أَنْتَ اللَّهُ رَبِّي- وَ الْإِسْلَامَ دِينِي وَ مُحَمَّداً نَبِيِّي- وَ عَلِيّاً وَ الْحَسَنَ وَ الْحُسَيْنَ- وَ عَلِيَّ بْنَ الْحُسَيْنِ وَ مُحَمَّدَ بْنَ عَلِيٍّ- وَ جَعْفَرَ بْنَ مُحَمَّدٍ وَ مُوسَى بْنَ جَعْفَرٍ- وَ عَلِيَّ بْنَ مُوسَى وَ مُحَمَّدَ بْنَ عَلِيٍّ- وَ عَلِيَّ بْنَ مُحَمَّدٍ وَ الْحَسَنَ بْنَ عَلِيٍّ- وَ الْحُجَّةَ بْنَ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ أَئِمَّتِي- بِهِمْ أَتَوَلَّى وَ مِنْ أَعْدَائِهِمْ أَتَبَرَّأُ- اللَّهُمَّ إِنِّي أَنْشُدُكَ دَمَ الْمَظْلُومِ ثَلَاثاً- اللَّهُمَّ إِنِّي أَنْشُدُكَ بِإِيوَائِكَ عَلَى نَفْسِكَ لِأَعْدَائِكَ- لَتُهْلِكَنَّهُمْ بِأَيْدِينَا وَ أَيْدِي الْمُؤْمِنِينَ- اللَّهُمَّ إِنِّي أَنْشُدُكَ بِإِيوَائِكَ عَلَى نَفْسِكَ لِأَوْلِيَائِكَ- لَتُظْفِرَنَّهُمْ بِعَدُوِّكَ وَ عَدُوِّهِمْ- أَنْ تُصَلِّيَ عَلَى مُحَمَّدٍ- وَ عَلَى الْمُسْتَحْفَظِينَ مِنْ آلِ مُحَمَّدٍ ثَلَاثاً- اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الْيُسْرَ بَعْدَ الْعُسْرِ ثَلَاثاً- ثُمَّ ضَعْ خَدَّكَ الْأَيْمَنَ عَلَى الْأَرْضِ- وَ تَقُولُ يَا كَهْفِي حِينَ تُعْيِينِي الْمَذَاهِبُ- وَ تَضِيقُ عَلَيَّ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ- يَا بَارِئَ خَلْقِي رَحْمَةً بِي وَ كُنْتَ عَنْ خَلْقِي غَنِيّاً- صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ- وَ عَلَى الْمُسْتَحْفَظِينَ مِنْ آلِ مُحَمَّدٍ ثَلَاثاً- ثُمَّ تَضَعُ خَدَّكَ الْأَيْسَرَ عَلَى الْأَرْضِ- وَ تَقُولُ يَا مُذِلَّ كُلِّ جَبَّارٍ- وَ يَا مُعِزَّ كُلِّ ذَلِيلٍ- قَدْ وَ عِزَّتِكَ بَلَغَ مَجْهُودِي ثَلَاثاً- ثُمَّ تَعُودُ لِلسُّجُودِ وَ تَقُولُ مِائَةَ مَرَّةٍ- شُكْراً شُكْراً ثُمَّ تَسْأَلُ حَاجَتَكَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ.

---

[1] در سند علل روات همه از اجلاء و بزرگانند و فقط بحث در محمد بن سنان است که اقوی وثاقت اوست.

[2] به این علت که ابن ابی عمیر لا یرسل و لایروی الا عن ثقه این روایت معتبر است .

وَ رَوَاهُ الْكُلَيْنِيُّ عَنْ عَلِيِّ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ جُنْدَبٍ نَحْوَهُ وَ رَوَاهُ الشَّيْخُ بِإِسْنَادِهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَعْقُوبَ مِثْلَهُ[1].

عبد اللّه بن جندب گويد موسى بن جعفر عليهما السّلام فرمود: كه در سجده شكر ميگوئى (دعائى را كه ترجمه آن اينست): «بار الها من تو را گواه ميگيرم، و فرشتگانت و پيامبران و فرستادگانت را و تمامى مخلوقات و بندگانت را گواه ميگيرم به اينكه تو خود يكتا معبود، پروردگار منى، و اسلام دين من است، و محمّد صلى اللّه عليه و آله پيامبر من و على و حسن بن على و حسين و على بن الحسين و محمّد بن علىّ و جعفر بن محمّد و موسى بن جعفر و على بن موسى و محمّد بن على، و على بن محمّد و حسن بن على و حجّة بن الحسن بن على امامان و پيشوايان دين منند كه با آنها دوستى دارم و از دشمنانشان بيزارم، بار الها، براستى من تو را سوگند ميدهم به خون ريخته‌شده مظلوم- سه بار- پروردگارا، ترا سوگند ميدهم به آن قسمى كه ياد كرده‌اى و وعده دادى كه دشمنان خود را بدستهاى ما و بدست‌هاى مؤمنين هلاك سازى، بار خدايا، به آن سوگندى كه ياد كرده و گفته و وعده فرموده‌اى تا ياران و دوستدارانت را بر دشمنان خود و دشمنان آنان (دوستداران) پيروز سازى قسمت ميدهم كه بر محمّد و حافظان دين و معصومين از آل او درود فرستى»- سه بار- سپس ميگوئى (ترجمه دعا): «پروردگارا براستى كه من از تو فراخى روزى پس از فشار زندگى مى‌خواهم»- سه بار- آنگاه گونه راست خود را بر زمين نهاده و ميگوئى (ترجمه دعا): اى پناه من آنگاه كه روشهاى گوناگون و راههاى پر پيچ و خم زندگى مرا خسته و عاجز ساخته، و روى زمين با همه فراخيش بر من تنگ گشته، اى آنكه از روى مهر مرا آفريدى و حال آنكه از خلقت من بى‌نياز بودى، بر محمّد و آل محمّد درود فرست و نيز بر حافظان آئينت از آل محمّد»- سه بار- سپس جانب چپ صورت خود را بر خاك مينهى و ميگوئى (ترجمه دعا): «اى خواركننده هر سركش، و اى عزيزكننده هر ذليل، آرى، تو را به عزّتت سوگند ميدهم كه آرزويم را برآور و بارم را كه طاقتم را برده بمنزل برسان»- سه بار- سپس بسجده باز گشته و صد بار «شكرا شكرا» ميگوئى. آنگاه حاجت خويش را مى‌طلبى، إن شاء اللّه[2].

[1] وسائل الشيعة، ج7، ص: 15

[2] من لا يحضره الفقيه / ترجمه غفارى، على اكبر ومحمد جواد و بلاغى، صدر، ج1، ص: 518

فصل دوم : تعقیبات مختصه

گفتار اول: تعقیبات مختصه نماز صبح

وَ بِإِسْنَادِهِ (محمد بن الحسن) عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ يَحْيَى عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ حُكَيْمٍ عَنْ مُعَمَّرِ بْنِ خَلَّادٍ عَنِ الرِّضَا عليه السلام قَالَ سَمِعْتُهُ يَقُولُ يَنْبَغِي لِلرَّجُلِ إِذَا أَصْبَحَ- أَنْ يَقْرَأَ بَعْدَ التَّعْقِيبِ خَمْسِينَ آيَةً.[1]

وَ رَوَاهُ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ بِهَذَا السَّنَدِ[2].

ترجمه: شایسته است برای مرد که وقتی صبح میکند بعد از تعقیب 50 ایه بخواند.

سند شیخ قدس سره بلا اشکال معتبر است اما در کافی شریف روایت یافت نشد.

نکته: بحث از اینکه قرائت قرآن جزء تعقیب حساب شود قبلا در معنای تعقیب بحث شد.

وَ (محمد بن يعقوب) عَنْ عَلِيِّ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ سَعِيدٍ عَنْ فَضَالَةَ عَنِ الْعَلَاءِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا جَعْفَرٍ عليه السلام عَنِ التَّسْبِيحِ فَقَالَ- مَا عَلِمْتُ شَيْئاً مُوَظَّفاً غَيْرَ تَسْبِيحِ فَاطِمَةَ ع- وَ عَشْرَ مَرَّاتٍ بَعْدَ الْغَدَاةِ تَقُولُ- لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ- لَهُ الْمُلْكُ وَ لَهُ الْحَمْدُ يُحْيِي وَ يُمِيتُ- وَ يُمِيتُ وَ يُحْيِي بِيَدِهِ الْخَيْرُ وَ هُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ- وَ لَكِنَّ الْإِنْسَانَ يُسَبِّحُ مَا شَاءَ تَطَوُّعاً.

---

[1] روایت به سند شیخ و کلینی رحمه الله صحیحه است و به طریق صدوق رحمه الله به عبد الله بن جندب رحمه الله اینگونه است :

و ما كان فيه عن عبد اللّه بن جندب فقد رويته عن محمّد بن عليّ ماجيلويه- رضى اللّه عنه- عن عليّ بن إبراهيم بن هاشم، عن أبيه، عن عبد اللّه بن جندب[1]

که کلام در محمد بن علی ماجیلویه است که توثیق صریح ندارد و باید به توثیقات عام مراجعه کرد و علی ای حال سند کافی برای ما کافیست .

[2] وسائل الشيعة، ج6، ص: 475

وَ عَنْ عِدَّةٍ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ خَالِدٍ عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنِ الْعَلَاءِ مِثْلَهُ[1].

سند از اصح اسانید میباشد و بلا اشکال. ترجمه و دلالت این روایت در بحث تسبیحات گذشت.

وَ (محمد بن یعقوب) عَنْهُمْ (جماعه من اصحابنا) عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ خَالِدٍ عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ مِهْرَانَ عَنْ حَمَّادِ بْنِ عُثْمَانَ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام يَقُولُ مَنْ قَالَ مَا شَاءَ اللَّهُ كَانَ- لَا حَوْلَ وَ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ- مِائَةَ مَرَّةٍ حِينَ يُصَلِّي الْفَجْرَ- لَمْ يَرَ يَوْمَهُ ذَلِكَ شَيْئاً يَكْرَهُه[2].

ترجمه: از حماد بن عثمان گوید: شنیدم امام صادق (ع) می‌فرمود: هر که چون نماز بامداد گذارد صد بار بگوید:

ما شاء اللّه كان لا حول و لا قوة الّا باللّه العلى العظيم- در آن روز خود بدى نبيند[3].

روایت معتبر است و همه افراد دارای توثیق خاص میباشند .

وَ بِالْإِسْنَادِ (در ادامه آمده است) عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ مِهْرَانَ عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي حَمْزَةَ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: مَنْ قَالَ فِي دُبُرِ صَلَاةِ الْفَجْرِ وَ فِي دُبُرِ صَلَاةِ الْمَغْرِبِ- سَبْعَ مَرَّاتٍ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ- لَا حَوْلَ وَ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ- دَفَعَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ عَنْهُ سَبْعِينَ نَوْعاً مِنْ أَنْوَاعِ الْبَلَاءِ- أَهْوَنُهُ الرِّيحُ وَ الْبَرَصُ وَ الْجُنُونُ- وَ إِنْ كَانَ شَقِيّاً مُحِيَ مِنَ الشَّقَاءِ وَ كُتِبَ فِي السُّعَدَاءِ.

قَالَ الْكُلَيْنِيُّ وَ فِي رِوَايَةِ سَعْدَانَ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام مِثْلَهُ إِلَّا أَنَّهُ قَالَ أَهْوَنُهُ الْجُنُونُ وَ الْجُذَامُ وَ الْبَرَصُ وَ إِنْ كَانَ شَقِيّاً- رَجَوْتُ أَنْ يُحَوِّلَهُ اللَّهُ تَعَالَى إِلَى السَّعَادَةِ4

---

[1] وسائل الشيعة، ج6، ص: 476

[2] وسائل الشيعة، ج6، ص: 478

[3] أصول الكافى / ترجمه كمره‌اى، ج6، ص: 193

[4] وسائل الشيعة، ج6، ص: 478

ترجمه: از امام صادق (ع) دنبال نماز فجر و نماز مغرب هفت بار بگوید: بسم اللّه الرحمن الرحيم لا حول و لا قوة الّا باللّه العلى العظيم

- خدا عز و جل هفتاد نوع بلاء از او بگرداند كه آسانتر آنها بادهاى بد (چون استسقاء و غيره يا مقصود عفونت اعضاء است كه بوى بد دهد يا گرفتارى به طوفان كه موجب سقوط و هلاكت باشد- از مجلسى و غيره) و پيسى و ديوانگى است، و اگر شقى باشد از شقاوت بِدر آيد و در سعادتمندان نوشته شود.

در روايتِ ابى بصير از آن حضرت بمانند او رسيده است جز اينكه گويد آسانترين آن بلاها جنون است و جذام و برص، و اگر شقى باشد من اميدوارم كه خدا عز و جل او را به سعادت منتقل سازد[1].[2]

وَ (محمد بن يعقوب) عَنْهُمْ (جماعه من اصحابنا) عَنْ أَحْمَدَ عَنِ ابْنِ فَضَّالٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ الْجَهْمِ عَنْ أَبِي الْحَسَنِ عليه السلام مِثْلَهُ إِلَّا أَنَّهُ قَالَ: يَقُولُهَا ثَلَاثَ مَرَّاتٍ حِينَ يُصْبِحُ وَ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ حِينَ يُمْسِي- لَمْ يَخَفْ شَيْطَاناً وَ لَا سُلْطَاناً وَ لَا بَرَصاً- وَ لَا جُذَاماً وَ لَمْ يَقُلْ سَبْعَ مَرَّاتٍ- قَالَ أَبُو الْحَسَنِ عليه السلام وَ أَنَا أَقُولُهَا مِائَةَ مَرَّةٍ

وَ رَوَاهُ الْبَرْقِيُّ فِي الْمَحَاسِنِ مِثْلَهُ[3].

---

[1] أصول الكافى / ترجمه كمره‌اى، ج6، ص: 194

[2] ابتداى سند به اتكاى سند قبل حذف شده است (عده من اصحابنا عن احمد بن محمد بن خالد) و قبول روايت مبتنى بر قبول روايات على بن ابى حمزه است كه مورد اختلاف شديد بين اعلام است ولى اظهر قبول روايات اوست و بايد گفت كه روايت اصحاب از او قبل از انحراف بوده است و بزرگانى مانند بزنطى، ابن ابى عمير، صفوان، جعفر بن بشير، على بن حكم، حسن بن محبوب، يونس بن عبد الرحمن، حسن بن على وشاء، حماد بن عيسى، حسين بن سعيد از او روايت دارند(نظر حضرت آيت الله شبيرى زنجانى حفظه الله نيز همين است) پس روايت معتبر است ولى سند دوم مرسله است .

[3] وسائل الشيعة، ج6، ص: 478

ترجمه: از ابی الحسن (ع) هم مانند آن نقل است جز اینکه او فرموده است: این ذکر را سه بار در بامداد گوید، و سه بار در آغاز شب، و نترسد از شیطان و نه از سلطان و نه از برص و نه از جذام و در آن هفت بار ذکر نشده، و أبو الحسن (ع) فرموده است: من آن را صد بار گویم[1].

مراد از احمد همان ابن خالد برقی است و روات حدیث همه ثقات متفق علیهم میباشند .

وَ (محمد بن يعقوب) عَنْهُمْ (جماعه من اصحابنا) عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عُثْمَانَ بْنِ عِيسَى عَنْ سَمَاعَةَ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام قَالَ: إِذَا صَلَّيْتَ الْغَدَاةَ وَ الْمَغْرِبَ فَقُلْ- بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ- لَا حَوْلَ وَ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ سَبْعَ مَرَّاتٍ- فَإِنَّهُ مَنْ قَالَهَا لَمْ يُصِبْهُ جُنُونٌ وَ لَا جُذَامٌ- وَ لَا بَرَصٌ وَ لَا سَبْعُونَ نَوْعاً مِنْ أَنْوَاعِ الْبَلَاءِ2.

هنگامی كه نماز صبح و مغرب را خواندی هفت مرتبه بگو بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ- لَا حَوْلَ وَ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ پس همانا هر كس آن را بگويد جنون و جذام و پيسى و هفتاد نوع از انواع بلا را دچار نشود.

سند بلا اشکال و بلا خلاف معتبر است .

الْحَسَنُ بْنُ مُحَمَّدٍ الطُّوسِيُّ فِي الْمَجَالِسِ عَنْ أَبِيهِ عَنِ الْمُفِيدِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِيهِ عَنِ الصَّفَّارِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنْ يُونُسَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنِ الْعَلَاءِ بْنِ رَزِينٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام قَالَ: مَنْ قَالَ بَعْدَ صَلَاةِ الصُّبْحِ قَبْلَ أَنْ يَتَكَلَّمَ- بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ- لَا حَوْلَ وَ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ- يُعِيدُهَا سَبْعَ مَرَّاتٍ- دَفَعَ اللَّهُ عَنْهُ سَبْعِينَ نَوْعاً مِنْ أَنْوَاعِ الْبَلَاءِ- (وَ مَنْ قَالَهَا إِذَا صَلَّى الْمَغْرِبَ قَبْلَ أَنْ يَتَكَلَّمَ- دَفَعَ عَنْهُ سَبْعِينَ نَوْعاً مِنْ أَنْوَاعِ الْبَلَاءِ) – أَهْوَنُهَا الْجُذَامُ وَ الْبَرَصُ.

وَ رَوَاهُ الشَّيْخُ فِي الْمَجَالِسِ وَ الْأَخْبَارِ مِثْلَهُ[3] .

[1] أصول الكافى / ترجمه كمره‌اى، ج6، ص: 195

[2] وسائل الشيعة، ج6، ص: 479

[3] وسائل الشيعة، ج6، ص: 481

ترجمه: هرکس بعد از نماز صبح قبل از سخن گفتن هفت مرتبه بگوید بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ- لَا حَوْلَ وَ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ خداوند هفتاد نوع از بلاء را از او دفع کند و هرکس آن را هنگامی که نماز مغرب خواند قبل از سخن بگوید خداوند هفتاد نوع بلاء را از او دفع کند که کمترین آن جذام و پیسی است[۱].

الْفَقِيهُ، بِإِسْنَادِهِ الصَّحِيحِ عَنْ حَفْصِ بْنِ الْبَخْتَرِيِّ قَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ كَانَ يَقُولُ بَعْدَ صَلَاةِ الْفَجْرِ- اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْهَمِّ وَ الْحَزَنِ وَ الْعَجْزِ وَ الْكَسَلِ وَ الْبُخْلِ وَ الْجُبْنِ وَ ضَلَعِ الدَّيْنِ وَ غَلَبَةِ الرِّجَالِ وَ بَوَارِ الْأَيِّمِ وَ الْغَفْلَةِ وَ الزَّلَّةِ وَ الْقَسْوَةِ وَ الْعَيْلَةِ وَ الْمَسْكَنَةِ وَ أَعُوذُ بِكَ مِنْ نَفْسٍ لَا تَشْبَعُ الحديث2

ترجمه: پیامبر صلی الله علیه و آله بعد از نماز صبح میگفت اللهم انی ... [۳]

---

[1] مراد از احمد بن محمد همان فرزند ابن ولید است که توثیق خاص ندارد ولی میتوان برای وثاقت او به اکثار روایت شیخ مفید قدس سره از او تمسک کرد بلکه گویا بین اصحاب اتفاق بر عمل به روایات ایشان بوده است همانطور که محقق خویی رحمه الله میفرمایند(گرچه خود ایشان وثاقت احمد بن محمد را قبول نمکنند) :

من مشايخ الشيخ المفيد – قدس سره – و قد صحح العلامة كثيرا من الروايات التى هو فى طريقها، و كذلك الشيخ حسن صاحب المعالم، فيما حكى عنه، بل وثقه الشهيد الثانى فى الدراية، و الشيخ البهائى فى حاشية حبل المتين . و قال الميرزا فى الوسيط: و لم أر إلى الآن، و لم أسمع من أحد يتأمل فى توثيقه[۱].

یا اگر مبنی مرحوم آیت الله تبریزی قدس سره را بپذیریم که معاریفی که جرح نشده اند ثقه هستند میتوان ایشان را ثقه دانست .

بقیه سند نیز اشکالی ندارد و سند صحیحه است.

[2] بحار الأنوار؛ ج83، ص: 186

[3] طریق صدوق رحمه الله به حفص بن البختری اینگونه است :

الْفَقِيهُ ، وَ الْمَكَارِمُ، وَ الذِّكْرَى، عَنْ مِسْمَعِ بْنِ كِرْدِينٍ أَنَّهُ قَالَ: صَلَّيْتُ مَعَ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام أَرْبَعِينَ صَبَاحاً فَكَانَ إِذَا انْفَتَلَ رَفَعَ يَدَيْهِ إِلَى السَّمَاءِ وَ قَالَ أَصْبَحْنَا وَ أَصْبَحَ الْمُلْكُ لِلَّهِ اللَّهُمَّ إِنَّا عَبِيدُكَ وَ أَبْنَاءُ عَبِيدِكَ اللَّهُمَّ فَاحْفَظْنَا مِنْ حَيْثُ نَحْتَفِظُ وَ مِنْ حَيْثُ لَا نَحْتَفِظُ اللَّهُمَّ احْرُسْنَا مِنْ حَيْثُ نَحْتَرِسُ وَ مِنْ حَيْثُ لَا نَحْتَرِسُ اللَّهُمَّ اسْتُرْنَا مِنْ حَيْثُ نَسْتَتِرُ وَ مِنْ حَيْثُ لَا نَسْتَتِرُ اللَّهُمَّ اسْتُرْنَا بِالْغِنَاءِ وَ الْعَافِيَةِ اللَّهُمَّ ارْزُقْنَا الْعَافِيَةَ وَ دَوَامَ الْعَافِيَةِ وَ ارْزُقْنَا الشُّكْرَ عَلَى الْعَافِيَةِ1 .

ترجمه: مسمع بن عبد الملک گوید: چهل صباح در خدمت امام صادق علیه السّلام با آن حضرت نماز صبح خواندم چون از نماز فارغ می‌گشت دستها را بسوی آسمان برمیداشت و میگفت...[۳۲]

و ما كان فيه عن حفص بن البخترىّ فقد رويته عن أبى؛ و محمّد بن الحسن- رضى اللّه عنهما- عن سعد بن عبد اللّه؛ و عبد اللّه بن جعفر الحميرىّ جميعا عن يعقوب ابن يزيد، عن محمّد بن أبى عمير، عن حفص بن البخترىّ الكوفى[۳۳]

همانطور که علامه مجلسی فرمودند همه افراد موجود در سند از اجلاء و بزرگان میباشند.

[1] بحار الأنوار؛ ج83، ص: 190

[2] من لا يحضره الفقيه / ترجمه غفارى، على اكبر ومحمد جواد و بلاغى، صدر، ج1، ص: 530

[3] طریق صدوق قدس سره به مسمع بن کردین اینگونه است :

و ما كان فيه عن مسمع بن مالك البصرىّ فقد رويته عن أبى- رضى اللّه عنه- عن سعد بن عبد اللّه، عن أحمد بن محمّد بن عيسى، عن الحسين بن سعيد، عن القاسم بن محمّد عن أبان، عن مسمع بن مالك البصرىّ، و يقال له: مسمع بن عبد المالك البصرىّ، و لقبه كردين و هو عربىّ من بنى قيس بن ثعلبة و يكنّى أبا سيّار، و يقال: إنّ الصادق عليه السّلام قال له أوّل ما رآه: ما اسمک؟ فقال: مسمع فقال: ابن من؟ قال: ابن مالک فقال بل أنت مسمع بن عبد الملک

همه افراد موجود در سند تا قاسم بن محمد همه از اجلای علماء میباشند اما قاسم بن محمد جوهری واقفیست و توثیق خاص هم ندارد ولی میتوان به اکثار روایت حسین بن سعید از او استدلال کرد درباره ابان هم جای بحث و اشکال نیست و خود مسمع هم با توجه به کلام نجاشی[۳] و نقل کشی از عیاشی[۳] رحمهم الله ثقه است.

گفتار دوم: تعقیبات مختصه نماز ظهر

مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ الْبَرْقِيِّ عَنْ عِيسَى بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْقُمِّيِّ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام قَالَ: كَانَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام يَقُولُ إِذَا فَرَغَ مِنَ الزَّوَالِ– اللَّهُمَّ إِنِّي أَتَقَرَّبُ إِلَيْكَ بِجُودِكَ وَ كَرَمِكَ– وَ أَتَقَرَّبُ إِلَيْكَ بِمُحَمَّدٍ عَبْدِكَ وَ رَسُولِكَ– وَ أَتَقَرَّبُ إِلَيْكَ بِمَلَائِكَتِكَ الْمُقَرَّبِينَ– وَ أَنْبِيَائِكَ الْمُرْسَلِينَ وَ بِكَ– اللَّهُمَّ أَنْتَ الْغَنِيُّ عَنِّي وَ بِيَ الْفَاقَةُ إِلَيْكَ– أَنْتَ الْغَنِيُّ وَ أَنَا الْفَقِيرُ إِلَيْكَ– أَقَلْتَنِي عَثْرَتِي وَ سَتَرْتَ عَلَيَّ ذُنُوبِي– فَاقْضِ الْيَوْمَ حَاجَتِي وَ لَا تُعَذِّبْنِي بِقَبِيحِ مَا تَعْلَمُ مِنِّي– بَلْ عَفْوُكَ وَ جُودُكَ يَسَعُنِي قَالَ– ثُمَّ يَخِرُّ سَاجِداً فَيَقُولُ يَا أَهْلَ التَّقْوَى– يَا أَهْلَ الْمَغْفِرَةِ يَا بَرُّ يَا رَحِيمُ– أَنْتَ أَبَرُّ بِي مِنْ أَبِي وَ أُمِّي وَ مِنْ جَمِيعِ الْخَلَائِقِ–اقْلِبْنِي بِقَضَاءِ حَاجَتِي مُجَاباً دُعَائِي– مَرْحُوماً صَوْتِي قَدْ كَشَفْتَ أَنْوَاعَ الْبَلَاءِ عَنِّي.

وَ رَوَاهُ الصَّدُوقُ مُرْسَلًا[1].

ترجمه: امیر المومنین علیه السلام وقتی از نماز ظهر(احتمال دارد مراد نافله ظهر باشد) فارغ میشد میگفت: اللهم انی اتقرب... سپس به سجده می افتاد و میگفت یا اهل التقوی...[2]

مُحَمَّدُ بْنُ إِدْرِيسَ فِي آخِرِ السَّرَائِرِ نَقْلًا مِنْ كِتَابِ الْجَامِعِ لِأَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي نَصْرٍ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام يَقُولُ الصَّلَاةُ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ– فِيمَا بَيْنَ الظُّهْرِ وَ الْعَصْرِ تَعْدِلُ سَبْعِينَ حَجَّةً الحديث3

امام صادق علیه السلام میفرمود صلوات بر محمد و آل محمد (صلی الله علیه و آله) بین ظهر و عصر معادل هفتاد حج است.

---

[1] وسائل الشيعة؛ ج‏6، ص: 481

[2] طبق آنچه قبلا درباره توثیق محمد بن خالد برقی گذشت روایت صحیحه است و استحباب این دعا بعد از نماز ظهر ثابت میباشد.

[3] وسائل الشيعة؛ ج‏7، ص: 400

بنا بر آنچه که درباره مسطرفات سرائر گذشت روایت صحیحه است ولی این روایت استحباب صلوات بر محمد و آل محمد علهم الصلاه و السلام را در این وقت خاص ثابت میکند ولو اینکه صدق تعقیب نکند مثلا اگر طهارت از بین برود و فاصله هم بشود قطعا صدق تعقیب نمیکند ولی این روایت آنجا را شامل میشود.

گفتار سوم: تعقیبات مختصه نماز عصر

الْمَحَاسِنُ، عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ حَمَّادِ بْنِ عُثْمَانَ أَنَّهُ سَأَلَ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام قَالَ أَخْبِرْنَا عَنْ أَفْضَلِ الْأَعْمَالِ يَوْمَ الْجُمُعَةِ فَقَالَ الصَّلَاةُ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ مِائَةَ مَرَّةٍ بَعْدَ الْعَصْرِ وَ مَا زِدْتَ فَهُوَ أَفْضَلُ1

حماد بن عثمان از امام صادق علیه السلام میپرسد به ما از برترین اعمال روز جمعه خبر بده پس فرمود صلوات بر محمد و آل محمد (اللهم صلی علی محمد و آله الطاهرین) صد مرتبه بعد از عصر و هرچه اضافه کنی بهتر است.

السَّرَائِرُ، نَقْلًا مِنْ جَامِعِ الْبَزَنْطِيِّ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام يَقُولُ مَنْ قَالَ بَعْدَ الْعَصْرِ يَوْمَ الْجُمُعَةِ- اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ الْأَوْصِيَاءِ الْمَرْضِيِّينَ بِأَفْضَلِ صَلَوَاتِكَ وَ بَارِكْ عَلَيْهِمْ بِأَفْضَلِ بَرَكَاتِكَ وَ السَّلَامُ عَلَيْهِمْ وَ عَلَى أَرْوَاحِهِمْ وَ أَجْسَادِهِمْ وَ رَحْمَةُ اللَّهِ وَ بَرَكَاتُهُ كَانَ لَهُ مِثْلُ ثَوَابِ عِبَادَةِ الثَّقَلَيْنِ فِي ذَلِكَ الْيَوْمِ2

هرکس بعد از عصر روز جمعه بگوید اللهم ... برای او مثل ثواب عبادت انس و جن در آن روز خواهد بود.

سند این روایت مانند سند روایت ابوبصیر در تعقیبات نماز ظهر است و صحیحه است .

وَ مِمَّا رُوِيَ فِي الِاسْتِغْفَارِ سَبْعِينَ مَرَّةً بَعْدَ صَلَاةِ الْعَصْرِ مَا رَوَاهُ مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ الصَّفَّارُ وَ سَعْدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنِ الْحَكَمِ بْنِ مِسْكِينٍ الْأَعْمَى عَنْ أَبِي جَرِيرٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام قَالَ: مَنِ اسْتَغْفَرَ اللَّهَ فِي أَثَرِ الْعَصْرِ سَبْعِينَ مَرَّةً غُفِرَتْ لَهُ ذُنُوبُ خَمْسِينَ عَاماً فَإِنْ لَمْ يَكُنْ غَفَرَ اللَّهُ لِوَالِدَيْهِ فَإِنْ لَمْ يَكُنْ فَلِقَرَابَتِهِ فَإِنْ لَمْ يَكُنْ فَلِجِيرَانِهِ3

---

[1] بحار الأنوار، ج83، ص: 79

[2] بحار الأنوار، ج83، ص: 79

بحار الأنوار، ج83، ص: 80

هرکس بعد از عصر هفتاد مرتبه استغفار کند هفتاد مرتبه گناهان پنجاه ساله او بخشیده میشود و اگر نباشد خداوند والدینش را میبخشد و اگر نباشد برای نزدیکان و اگر نباشد برای همسایگانش.[1]

گفتار چهارم: تعقیبات مختصه نماز مغرب

عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ إِسْحَاقَ عَنْ سَعْدَانَ عَنْ سَعِيدِ بْنِ يَسَارٍ قَالَ: قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام إِذَا صَلَّيْتَ الْمَغْرِبَ فَأَمِرَّ يَدَكَ عَلَى جَبْهَتِكَ- وَ قُلْ بِسْمِ اللَّهِ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ- عَالِمِ الْغَيْبِ وَ الشَّهَادَةِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ- اللَّهُمَّ أَذْهِبْ عَنِّي الْهَمَّ وَ الْحَزَنَ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ2.

وقتی نماز مغرب را خواندی دستت را بر پیشانی بکش و سه مرتبه بگو بسم الله الذی...[3]

وَ عَنْهُ (محمد بن احمد بن يحيى) عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحَكَمِ عَنْ أَبِي الْعَلَاءِ الْخَفَّافِ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عليه السلام قَالَ: مَنْ صَلَّى الْمَغْرِبَ ثُمَّ عَقَّبَ وَ لَمْ يَتَكَلَّمْ- حَتَّى يُصَلِّيَ رَكْعَتَيْنِ كُتِبَتَا لَهُ فِي عِلِّيِّينَ- فَإِنْ صَلَّى أَرْبَعاً كُتِبَتْ لَهُ حَجَّةٌ مَبْرُورَةٌ.

وَ رَوَاهُ الصَّدُوقُ مُرْسَلًا وَ رَوَاهُ فِي (ثَوَابِ الْأَعْمَالِ) وَ فِي (الْمَجَالِسِ) عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ عَنِ الصَّفَّارِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَيْنِ بْنِ أَبِي الْخَطَّابِ عَنِ الْحَكَمِ بْنِ مِسْكِينٍ عَنْ أَبِي الْعَلَاءِ الْخَفَّافِ4

---

[3] بحار الأنوار، ج83، ص: 79

[1] اگر طریق سید بن طاووس رحمه الله را تا صفار و سعد بن عبد الله بتوانیم تصحیح کنیم به این صورت که طریق صحیحی ذکر کرده باشد یا اینکه معلوم شود نقل روایت از کتاب است و بنا بر اقوی بررسی طرق به کتب مورد نیاز نیست میتوان گفت روایت معتبر است زیرا از حکم بن مسکین بزنطی و ابن ابی عمیر نقل روایت دارند اما ابو جریر نیز به این علت ثقه است که نجاشی رحمه الله میفرماید :

و أبو جرير القمی هو زكريا بن إدريس هذا و كان وجها[1].

و همچنین صفوان و بزنطی و ابن ابی عمیر رحمهم الله از او نقل روایت کرده اند.

[2] وسائل الشيعة؛ ج6، ص: 484

[3] کلام درباره سعدان بن مسلم است که میتوان با اکثار روایت اجلاء و روایت ابن ابی عمیر از او ایشان را توثیق کرد پس روایت صحیحه است .

[4] وسائل الشيعة، ج6، ص: 489

ترجمه مضمونی: هرکس نماز مغرب را بخواند سپس تعقیب بخواند و سخن نگوید تا اینکه دو رکعت نماز کند این دو رکعت در علیین نوشته شود پس اگر چهار رکعت کند برای او یک حج مقبول نوشته شود[۱].

گفتار ششم: تعقیبات مختص به نماز صبح و مغرب

الْحَسَنُ بْنُ مُحَمَّدٍ الطُّوسِيُّ فِي الْمَجَالِسِ عَنْ أَبِيهِ عَنِ الْمُفِيدِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِيهِ عَنِ الصَّفَّارِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنْ يُونُسَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنِ الْعَلَاءِ بْنِ رَزِينٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام قَالَ: مَنْ قَالَ بَعْدَ صَلَاةِ الصُّبْحِ قَبْلَ أَنْ يَتَكَلَّمَ – بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ لَا حَوْلَ وَ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ يُعِيدُهَا سَبْعَ مَرَّاتٍ دَفَعَ اللَّهُ عَنْهُ سَبْعِينَ نَوْعاً مِنْ أَنْوَاعِ الْبَلَاءِ وَ مَنْ قَالَهَا إِذَا صَلَّى الْمَغْرِبَ قَبْلَ أَنْ يَتَكَلَّمَ دَفَعَ اللَّهُ عَنْهُ سَبْعِينَ نَوْعاً مِنْ أَنْوَاعِ الْبَلَاءِ أَهْوَنُهَا الْجُذَامُ وَ الْبَرَصُ

وَ رَوَاهُ الشَّيْخُ فِي الْمَجَالِسِ وَ الْأَخْبَارِ مِثْلَهُ[2][3]

هر کس بعد ازنماز صبح قبل از اینکه تکلم کند هفت مرتبه بگوید بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ لَا حَوْلَ وَ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ خداوند هفتاد نوع از انواع بلا را از او دفع میکند و هر کس آن را بعد از نماز مغرب قبل از اینکه تکلم کند بگوید خداوند از او هفتاد نوع از انواع بلا را دفع میکند که آسانترین آن جذام و پیسی است.

---

[1] در سند اول مراد از ابو جعفر احمد بن محمد بن خالد برقی است و تنها کسی که مورد بحث است ابو العلاء است که همان خالد بن طهمان میباشد که میتوان برای توثیق او تمسک کرد به روایت ابن ابی عمیر از ایشان اما در سند دوم حکم مسکین نیز میباشد که وجه وثاقت او اکثار روایت محمد بن الحسین بن ابی الخطاب از او وهمچنین روایت ابن ابی عمیر و بزنطی از وی میباشد پس روایت معتبر است .

[2] بحار الأنوار؛ ج83، ص: 95 و وسائل الشيعة، ج6، ص: 481

[3] بنا بر توثیق احمد بن محمد بن الحسن بن ولید روایت صحیحه است بدون هیچ اشکال و بحثی.

ثَوَابُ الْأَعْمَالِ، عَنْ أَبِيهِ عَنْ سَعْدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي الْمُغِيرَةِ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا الْحَسَنِ عليه السلام يَقُولُ مَنْ قَالَ فِي دُبُرِ صَلَاةِ الصُّبْحِ وَ صَلَاةِ الْمَغْرِبِ قَبْلَ أَنْ يَثْنِيَ رِجْلَيْهِ أَوْ يُكَلِّمَ أَحَداً- إِنَّ اللّهَ وَ مَلائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَ سَلِّمُوا تَسْلِيماً اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ ذُرِّيَّتِهِ قَضَى اللَّهُ لَهُ مِائَةَ حَاجَةٍ سَبْعِينَ فِي الدُّنْيَا وَ ثَلَاثِينَ فِي الْآخِرَةِ الحديث[1]

ابن مغیره گوید که از امام کاظم علیه السّلام شنیدم که فرمود: هر که پس از نماز صبح و مغرب پیش از آنکه برخیزد یا با کسی سخن گوید آیه «خدا و فرشتگانش بر پیامبر درود می‌فرستند، ای کسانی که ایمان آورده‌اید بر او درود فرستید و به فرمانش به خوبی گردن نهید» [احزاب (33)، آیه 56] را تلاوت کند و سپس گوید: «اللّهمّ صلّ علی محمّد النّبیّ و ذرّیّته»، خداوند صد حاجت او را برآورد؛ هفتاد حاجت در دنیا و سی حاجت در آخرت[2]...

روایت صحیحه است

ثُمَّ يَقُولُ مَا رَوَاهُ أَبُو غَالِبٍ أَحْمَدُ بْنُ سُلَيْمَانَ الزُّرَارِيُّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ جَعْفَرٍ الْحِمْيَرِيِّ عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ مَهْزِيَارَ عَنْ أَخِيهِ عَلِيِّ بْنِ مَهْزِيَارَ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ عَمَّارٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام قَالَ: مَنْ قَالَ بَعْدَ صَلَاةِ الْفَجْرِ وَ بَعْدَ صَلَاةِ الْمَغْرِبِ قَبْلَ أَنْ يَثْنِيَ رِجْلَهُ أَوْ يُكَلِّمَ أَحَداً- إِنَّ اللّهَ وَ مَلائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَ سَلِّمُوا تَسْلِيماً اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ النَّبِيِّ وَ عَلَى ذُرِّيَّتِهِ وَ عَلَى أَهْلِ بَيْتِهِ مَرَّةً وَاحِدَةً قَضَى اللَّهُ تَعَالَى لَهُ مِائَةَ حَاجَةٍ سَبْعِينَ مِنْهَا لِلْآخِرَةِ وَ ثَلَاثِينَ لِلدُّنْيَا[3].

ترجمه این روایت شبیه روایت قبل از و فقط نوع صلوات کمی متفاوت است[4].

---

[1] بحار الأنوار، ج83، ص: 95

[2] ثواب الأعمال و عقاب الأعمال / ترجمه حسن زاده، ص: 359

[3] بحار الأنوار؛ ج83، ص: 97

[4] همه افراد سند از اجلاء هستند و فقط بحث و اشکال در احمد بن سلیمان است زیرا ابوغالب زراری نامش احمد بن محمد است نه احمد بن سلیمان وقتی به مصدر اصلی مراجعه شد معلوم شد

وَ يَقُولُ أَيْضاً مَا رَوَاهُ أَبُو مُحَمَّدٍ هَارُونُ بْنُ مُوسَى عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ بْنِ الْوَلِيدِ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ الْحَسَنِ بْنِ أَبَانٍ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ سَعِيدٍ عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ هَمَّامٍ عَنْ أَبِي الْحَسَنِ يَعْنِي الرِّضَا عليه السلام قَالَ قَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام مَنْ قَالَ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ لَا حَوْلَ وَ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ سَبْعَ مَرَّاتٍ وَ هُوَ ثَانٍ رِجْلَهُ بَعْدَ الْمَغْرِبِ قَبْلَ أَنْ يَتَكَلَّمَ وَ بَعْدَ الصُّبْحِ قَبْلَ أَنْ يَتَكَلَّمَ صَرَفَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ سَبْعِينَ نَوْعاً مِنْ أَنْوَاعِ الْبَلَاءِ أَدْنَاهَا الْجُذَامُ وَ الْبَرَصُ وَ السُّلْطَانُ وَ الشَّيْطَانُ[1].

روایت شده حضرت ابی الحسن امام رضا علیه السّلام به نقل از امیر المؤمنین علیه السّلام فرمود: «هر کس بعد از نماز مغرب در حالی که پاهایش را از حالت نشستن در نماز جمع کند، و راحت بنشیند، و پیش از آنکه سخن بگوید، و نیز بعد از نماز صبح پیش از آنکه سخن بگوید، هفت بار بگوید:«بسم اللّه الرّحمن الرّحیم، و لا حول و لا قوّة إلّا باللّه العلیّ العظیم...

خداوند متعال هفتاد نوع از انواع بلا و گرفتاری را از او دور می‌سازد، که کمترین آنها جذام و پیسی و شرّ سلطان و فرمانروا و شیطان است.»

و الحمد لله رب العالمین و صلی الله علی محمد و آله الطاهرین و اللعن علی اعدائهم

https://eitaa.com/masire_feghahat

در نسخه مطبوعه از فلاح السائل احمد بن محمد بن سلیمان آمده است[٤] که صحیح است پس روایت صحیحه است.

[1] بحار الأنوار؛ ج83، ص: 97